ՀՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՎՈՒՄ Է 1990 Թ. ՓԵՏՐՎԱՐԻՑ | 30 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ, 1994 Թ., ԹԻՎ 18 (87) | ԳԻՆԸ՝ 10 ԴՐԱՄ

1991

Անկախության երեք տարի...

Ակադեմիական անցուդարձ

Տեղի ունեցավ ՀՀ ԳԱԱ նախագահության նիստը: Այն լսեց ՀՀ ԳԱԱ պրեզիդենտ Ֆադեյ Սարգսյանի լրատվությունը՝ ԱՄՆ կատարած այցի մասին: Ակադեմիայի համակարգի համար խիստ օգտակար և գործնական հանդիպումների մանրամասները՝ հաջորդ թվով:

«Ամերիկայի ձայնի» հարցազրույցը ՀՀ ԳԱԱ պրեզիդենտ Ֆ. Տ. Սարգսյանի հետ

«Ամերիկայի ձայն» ռադիոկայանի հայկական բաժնի վարիչ Բաբկեն Վարդանյանը հարցազրույց ունեցավ ԱՄՆ ժամանած ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի պրեզիդենտ Ֆ. Սարգսյանի հետ: Երկու օրվա ընթացքում «Ամերիկայի ձայնի» հաղորդում հեռարձակված հարցազրույցի ժամանակ ՀՀ ԳԱԱ պրեզիդենտը պատասխանեց բազմաթիվ հարցերի, որոնք վերաբերում էին հայ գիտնականների հետազոտություններին՝ նոր տեխնոլոգիաների հետազոտություններին, նոր տեխնոլոգիաների կիրառման գործում եղած դժվարություններին: Զրույցի հիմնական մասը նվիրված էր ԱՄՆ-ի հայ գիտնականների և Հայաստանի ԳԱԱ-ի համագործակցությանը: Շոշափվեցին նաև գործնական այլ հարցեր:

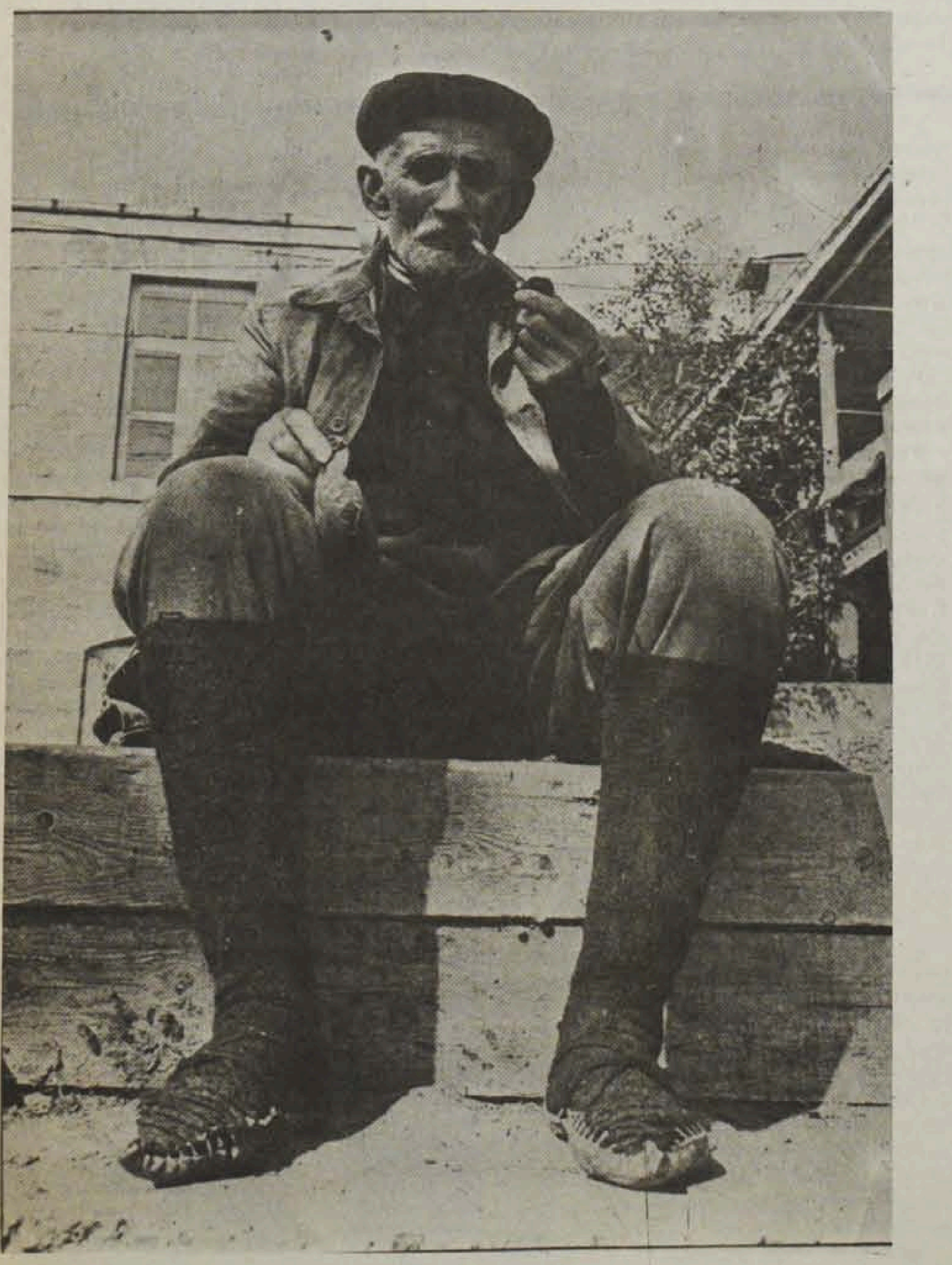

Էս աշխարհն է, երազի պես
Ես էլ մի տեսնող եմ, կերթամ...

Հայագիտություն և հայ գիտություն

Հարցազրույց Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիայի փոխպրեզիդենտ, ակադեմիկոս Գ. ԲՐՈՒՏՅԱՆԻ հետ:

ՀԱՐՑ.— Հայաստանի անկախության պայմաններում, երբ վերակառուցվել է գիտությունների ակադեմիան, դարձել Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիա, Դուք որպես ակադեմիայի փոխպրեզիդենտ, որը պատասխանատու է նաև հայագիտության զարգացման համար, ինչպե՞ս եք գնահատում հայագիտության վիճակն այսօր:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.— Հայագիտական հետազոտություններն այսօր իրենց վրա ուշադրություն են բևեռում տարբեր երկրներում: Ստեղծվում են նոր հայագիտական կենտրոններ, այդ թվում՝ աշխարհի խոշորագույն համալսարաններում, աշխուժանում են հները, առաջանում են հայագիտական նոր խնդիրներ, նոր հարցադրումներ, որոնք պահանջում են այսօրվա գիտությանը համահունչ պատասխաններ:

Քանի որ Հայաստանը հայագիտության համընդհանուր ճանաչում գտած միջազգային կենտրոն է, հայ գիտնականների, ՀՀ ԳԱԱ հումանիտար գիտությունների բաժանմունքի առջև պատասխանատու խնդիրներ են դրվում: Նախ, հարկավոր է լիակատար պատկերացում ունենալ հայագիտության այսօրվա վիճակի մասին: Առնվազն պետք է իմանալ՝ ի՞նչ հայագետներ են այսօր գործում, որտե՞ղ, ո՞ր համալսարաններում կամ գիտական կենտրոններում, ի՞նչ են արել մինչև հիմա և ինչ թեմայի վրա են աշխատում, ի՞նչ ծրագրեր ունեն և այլն: Այս և նման այլ տվյալների ամփոփմամբ կստեղծվի հայագիտության այսօրվա պատկերը, հայագիտական տվյալների շտեմարան (բանկ):

Սակայն դա հարցի էմպիրիկ, որոշակի իմաստով՝ նկարագրական կողմն է: Անհրաժեշտ է նաև հայագիտության հարցը քննարկել տեսական, գիտական առումով: Վերջինս ենթադրում է՝ պատասխանել այն հարցին, թե ինչ է հայագիտությունը, սահմանել հայագիտության առարկան (չէ՞ որ անգամ անվանումը խոսում է այն մասին, որ մենք գործ ունենք որոշակի գիտության հետ), որոշել հայագիտության՝ որպես որոշակի գիտության խնդիրները, ցույց տալ այդ խնդիրների լուծման մեթոդներն ու եղանակները:

ՀԱՐՑ.— Այստեղ ես ստիպված եմ Ձեզ ընդհատել: Մի՞թե մինչև հիմա հայտնի չէ, թե ինչ է հայագիտությունը:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.— Շատերին է հայտնի, և այն էլ՝ քաջ հայտնի: Սակայն գիտության պատմությունը ցույց է տալիս, որ շատ հասկացություններ հաճախ թվում են միանգամայն լավ հայտնի, մինչդեռ, դրանց ճշգրտությունը գիտության զարգացման յուրաքանչյուր կոնկրետ փուլում միայն երևակայական է: Մեր դարի խոշորագույն մտածողներից մեկը՝ անգլիացի փիլիսոփա, տրամաբան, մաթեմատիկոս Բերտրան Ռասսելն իր «Կրոնը և գիտությունը» գրքում (առաջին անգամ լույս է տեսել 1935 թ.) ընդգծում է, որ երբեմն առաջին հայացքից ճըշգրիտ թվացող հասկացությունն իրականում այդպիսին չէ: Վկայակոչեմ նաև ավստրաամերիկյան մեծանուն փիլիսոփա, տրամաբան, մեթոդաբան Ռուդոլֆ Կառնապին: Իր հետազոտություններում նա այն եզրակացությանն է հանգում, որ գիտության մեջ օգտագործվող շատ հասկացություններ, եթե ոչ բոլորը պետք է դիտարկել որպես քաջ հայտնի, բայց ոչ ստույգ հասկացություններ: Նա դրանք անվանում է էքսպլիկանդներ: Վերջիններս ճշգրտվելով գիտության զարգացման տվյալ մակարդակին համապատասխան մեթոդներով (Կառնապի խոսքերով՝ էքսպլիկացիայի ենթարկվելով) վերածվում են ստույգ հասկացությունների: Կառնապը դրանք անվանում է էքսպլիկատներ:

Ես կասեի, էքսպլիկանդները նման են լուսանկարների, որոնք ստեղծվել են լուսանկարչական սարքի կիզակետի շեղվածության պայմաններում. եթե կիզակետը կարգի բերվի, ճշգրտվի, ապա լուսանկարները շատ ավելի կնմանվեն լուսանկարվող օբյեկտին:

ՀԱՐՑ.— Դուք համարում եք, որ այդպիսին է նաև հայագիտությո՞ւն հասկացությունը:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.— Եթե համեմատենք **հայագիտություն** և նմանատիպ, ինչպիսիք են **ասորագիտություն, խեթագիտություն, գերմանագիտություն** և այլն, հասկացությունների մեկնաբանությունները տարբեր հանրագիտարաններում և հետազոտություններում, ապա կարելի է նկատել, որ այսօր դրանք, իրոք, ճշգրտման կարիք ունեն:

Հայագիտությունը, ըստ վերջին տասնամյակների Հայաստանում հրատարակվող աղբյուրների, դիտվում է որպես «գիտությունների համակարգ»: Այդ համակարգն ընդգրկում է հումանիտար և հասարակական գիտությունները և նաև բժշկագիտությունը: Եթե հիշատակված է վերջինս, ապա բնականորեն հարց է առաջանում, թե ինչու չկա ճարտարագիտությունը:

Նույն շրջանի ռուսական աղբյուրների համաձայն, ռուսագիտությունը գիտությունների համակցություն է, որն ուսումնասիրում է ռուսաց լեզուն և մշակույթը, իսկ գերմանագիտությունը ուսումնասիրում է գերմանական ժողովուրդների լեզուն, գրականությունը և մշակույթը:

Հիշատակված հայկական աղբյուրների համաձայն, խեթագիտությունն ուսումնասիրում է մ. թ. ա. երկրորդ հազարամյակում Փոքր Ասիայում ապրող խեթերի, լավիացիների, պալայացիների լեզուն, մշակույթը և պատմությունը:

Դժվար չէ նկատել բացատրությունների միջև եղած ըզգալի տարբերությունները, անճշգրտությունները, որոնք քննարկվող հարցի նկատմամբ գիտական չափանիշի բացակայության հետևանք են:

Այժմ մեթոդաբանական տեսանկյունից փորձենք միասին պարզել, թե ինչ է հայագիտությունը: Տվեք, խնդրեմ, հայագետների անուններ:

ՀԱՐՑ.— Հա՞յ, թե՞ օտարազգի:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.— Որը կամենաք:

ՀԱՐՑ.— Անցյալի՞, թե՞ ներկայի:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.— Դա էլ նշանակություն չունի: Սկսենք անցյալից: Ես սկսեմ: Մովսես Խորենացի:

ՀԱՐՑ.— Չեմ սխալվի, եթե ավելացնեմ՝ Դավիթ Անհաղթ, Անանիա Շիրակացի:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.— Քննարկենք՝ այդ հեղինակներին համեմատելով իրար հետ: Որն է եղել Մովսես Խորենացու ուսումնասիրման նյութը: Ինչպես գիտենք՝ հայոց պատմությունը: Խորենացին իրոք հայագետ է, և, ազգությամբ լինելով հայ, նրան կարող ենք համարել հայազգի հայագետ:

Դավիթ Անհաղթը նույնպես հայազգի մտածող է, բայց որն է եղել նրա ուսումնասիրության նյութը: Փիլիսոփայության և տրամաբանության հարցերը: Նա քննարկել է նաև այլ հարակից գիտական հարցեր, որոնք, սակայն, ինչպես և փիլիսոփայության և տրամաբանության հարցերն են, ընդհանուր տեսական և գիտական նշանակություն ունեն: Կարելի՞ է Դավիթ Անհաղթին համարել հայագետ: Իմ կարծիքով՝ ոչ: Նման ձևով դատելով, մենք Անանիա Շիրակացուն նույնպես չենք կարող համարել հայագետ, որովհետև նրա հետազոտության նյութն ունի ընդհանուր տեսական նշանակություն, վերաբերում է տիեզերագիտությանը և հարակից հարցերին:

ՀԱՐՑ.— Բայց չէ՞ որ և՛ Դավիթ Անհաղթը, և՛ Անանիա Շիրակացին հայ գիտնականներ են, և նրանց ստեղծած ժառանգությունը հարստացրել է հայ գիտությունը:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.— Հայ գիտության և հայագիտության փոխհարաբերության հարցն այլ հարց է, և դրան դեռ կանդրադառնանք: Ես չեմ կարծում, թե եթե Նյուտոնն է հայտնաբերել համաշխարհային ձգողականության ուժը, ապա դա անգլիագիտություն է, իսկ եթե այդ նույն օրինաչափությունը հայտնաբերած լիներ Դավիթ Անհաղթը կամ Անանիա Շիրակացին կամ էլ մեկ այլ հայ գիտնական, ապա կդառնար հայագիտություն: Չնայած Նյուտոնն իր հայտնագործությամբ մեծ փառք է բերել անգլիական գիտությանը, և նման փառք հայ գիտությանը կբերեր ցանկացած հայ գիտնական, եթե նա լիներ այդ հայտնագործության հեղինակը:

ՀԱՐՑ.— Ինձ հայտնի է, որ Դուք մի շարք աշխատություններ եք գրել Դավիթ Անհաղթի մասին, որոնք թարգմանվել են եվրոպական մի քանի լեզուներով, և անգամ միջինասիական ժողովուրդների լեզուներով: Այդ աշխատությունները ես համարում եմ հայագիտական: Ուրեմն սխալվո՞ւմ եմ:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.— Ո՛չ, իհարկե: Դրանք, իրոք, հայագիտական են, քանի որ վերաբերում են ոչ թե սոսկ այն նյութին (փիլիսոփայություն, տրամաբանություն և այլն), որով զբաղվել է Դավիթ Անհաղթը, այլ հայ իրականության մեջ հայ հեղինակի՝ ընդհանուր տեսական հարցերի մեկնաբանմանը:

ՀԱՐՑ.— Ուրեմն, ես հանգում եմ այն եզրակացությանը, որ Վիկտոր Համբարձումյանի տեսությունը տիեզերագիտության ասպարեզում հարստացնում է հայ գիտությունը, սակայն հայագիտություն չէ: Այդպե՞ս է:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.— Իրավի: Սակայն, եթե որևէ մեկը գրի Վիկտոր Համբարձումյանի՝ տիեզերագիտության վերաբերյալ տեսության մասին, դա ոչ միայն կընդգրկվի հայ գիտության մեջ, այլև կլինի հայագիտական:

ՀԱՐՑ.— Կարո՞ղ եք, արդյոք, ասվածի հիման վրա ճըշգրտել, կամ ինչպես Կառնապն է ասել, էքսպլիկացիայի ենթարկել **հայագիտություն** հասկացությունը, ինչպես նաև հայ գիտության և հայագիտության փոխհարաբերությունը:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.— Հարցին պատասխանելու համար պետք է հաշվի առնել հետևյալ գործոնները. ուսումնասիրության օբյեկտը և ուսումնասիրողը: Մովսես Խորենացին ազգությամբ հայ է, ուսումնասիրության նյութը հայոց պատմությունն է: Կասկած չկա, որ հայագետ է: Հ. Հյուբշմանը ազգությամբ գերմանացի է, ուսումնասիրության նյութը՝ հայոց լեզուն: Անշուշտ, նա նույնպես հայագետ է: Դավիթ Անհաղթը ազգությամբ հայ է, ուսումնասիրության նյութը՝ ընդհանուր տեսական, գիտական հարցեր: Ուրեմն նա հայագետ չէ: Էլ չեմ խոսում այն դեպքի մասին, երբ հետազոտողը ո՛չ ազգությամբ է հայ, և ո՛չ էլ նրա ուսումնասիրության նյութն է հայ իրակա-

(Շարունակությունը՝ 3-րդ էջում)

Ռուսաստանյան գիտությունների ակադեմիայի և Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիայի միջև 1993 թվականի սեպտեմբերի 24-ին, Մոսկվայում կնքված «Համագործակցության պայմանագրի» համաձայն, կողմերը ստորագրեցին սույն ՀԱՄԱՁԱՅՆԱԳԻՐԸ՝ գիտական կապերի և գիտական տեղեկատվության փոխանակությունը ընդլայնելու մասին:

Համաձայնագիր

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆՅԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ ԵՎ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ ՄԻՋԵՎ ԳԻՏԱԿԱՆ ԿԱՊԵՐԻ ԵՎ ԳԻՏԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՓՈԽԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ԸՆԴԼԱՅՆԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ

ՀՈԴՎԱԾ 1

Ներկա Համաձայնագրի նպատակն է՝ գիտությունների տարբեր բնագավառներում գիտական փոխշահավետ ու արդյունավետ գիտական համագործակցության հետագա զարգացումը, գիտական կազմակերպությունների և առանձին գիտնականների միջև անմիջական կապերի հաստատումը, գերակայելի հետազոտություններին համատեղ աջակցությունը:

ՀՈԴՎԱԾ 2

Ակադեմիաների միջև համագործակցության հիմնական ձևերն են՝

— Գիտնականների փոխանակում հետազոտական համատեղ ծրագրերի իրագործման նպատակով, գիտական աշխատանքների իրականացում, ծանոթացում երկրում տարվող գիտական հետազոտությունների հետ, փորձի փոխանակում, մասնակցություն գիտաժողովների ու խորհրդակցությունների, դասախոսությունների ընթերցում և կոնսուլտացիաների անցկացում, ինչպես նաև մասնակցություն գիտական և գիտակազմակերպչական այն միջոցառումներին, որոնց կազմակերպիչները կողմերն են կամ նրանց գիտական հիմնարկները.

— ասպիրանտուրայի կամ դոկտորանտուրայի միջոցով կադրերի որակավորման բարձրացում՝ պայմանագրային կամ փոխհատուցման եղանակով.

— գիտատեխնիկական տեղեկատվության փոխանակում.

— գիտական պարբերականների և գիտական այլ հրատարակությունների անհատույց փոխանակություն (մեկական օրինակ)՝ ըստ անվանումների և տարեկան հրատարակչական պլանի համաձայնեցված ցանկի:

ՀՈԴՎԱԾ 3

Ուղիղ կապերի հիման վրա ակադեմիաների հաստատությունների միջև անմիջական գիտական համագործակցությունը նախատեսում է՝

— Համատեղ գիտական կոլեկտիվների և կազմակերպությունների ստեղծում.

— պայմանագրային հիմունքներով՝ պատվիրված գիտահետազոտական աշխատանքներ.

— ուղիղ պայմանագրերի և համաձայնագրերի կնքում, որոնք սահմանում են համատեղ հետազոտությունների նպատակները ու սպասվելիք արդյունքները, համագործակցության անհրաժեշտ պայմանները, փոխադարձ պարտավորությունները (այդ թվում և ֆինանսավորման ծավալները), համատեղ ստացած գիտական արդյունքների օգտագործման կարգը.

— գիտական համատեղ հետազոտությունների շրջանակներում ստացված արդյունքների օգտագործումը կողմերից նպատակներով՝ հաշվի առնելով երկրների համապատասխան օրենսդրությունները:

ՀՈԴՎԱԾ 4

Ըստ սույն Համաձայնագրի գիտնականների փոխանակությունը իրականացվում է սահմանված քվոտաների շրջանակներում՝ անտարադրամ համարժեքային փոխանակման հիմունքներով:

Կողմերը համաձայն են— յուրաքանչյուր կողմից —— մարդամիս քվոտային:

Քվոտայով չօգտագործված մասը կարող է իրացվել հաջորդ տարվա առաջին եռամսյակի ընթացքում:

Քվոտայից ավելի կամ նրանից դուրս գիտնականների գործուղումը հնարավոր է ուղարկող կողմի հաշվին, եթե առկա է ընդունող կողմի համաձայնությունը:

ՀՈԴՎԱԾ 5

Քվոտայի շրջանակներում ուղարկվող գիտնականների թեկնածությունները մյուս կողմին ներկայացվում են այցի նախատեսված ժամկետից ոչ ուշ, քան երկու ամիս առաջ:

Միաժամանակ ուղարկող կողմը գործուղվող գիտնականի մասին հաղորդում է տեղեկություններ՝ ըստ նախապես համաձայնեցված հարցաթերթիկի:

Հայտը ստանալուց հետո, ընդունող կողմը մեկ ամսվա ընթացքում ուղարկող կողմին հայտնում է առաջարկված թեկնածուին ընդունելու հնարավորության մասին և համաձայնեցված ծրագիրը:

Ստանալով համաձայնությունը, ուղարկող կողմը, ոչ ուշ, քան այցից 15 օր առաջ, ընդունող կողմին տեղեկացնում է գիտնականի ժամանելու մասին:

Այն գիտնականների համար, որոնք չեն ժամանել պայմանավորված ժամկետում, այցի նոր ժամկետները համաձայնեցվում են վերստին:

Ընդունող կողմը պարտավորվում է հոգալ հետևյալ ծախսերը՝

— Մեկ մարդու համար օրապահիկի գումար վճարում է 8 600 ռուբլի՝ Ռուսաստանյան Համադաշնության տարածքում.

— մեկ մարդու համար օրապահիկի գումար վճարում է 8 600 ռուբլի՝ Հայաստանի Հանրապետության տարածքում.

— օրապահիկի գումարների նորմերը կողմերի կողմից պարբերաբար վերանայվում են՝ հաշվի առնելով արժեզրկման մակարդակը և ընդունող կողմի կառավարության նորմատիվ ակտերը.

— հյուրանոցում կամ հանրակացարանում ապրելու վարձը.

— բուժումը հանկարծակի հիվանդանալու կամ դժբախտ պատահարի դեպքում.

— իր գիտնականի ճանապարհածախսը, ըստ որում նաև ընդունող կողմի տարածքում, հոգում է ուղարկող կողմը:

ՀՈԴՎԱԾ 6

Ակադեմիաները առաջարկություններ են փոխանակում առաջիկա տարում գիտական համագործակցության ընդլայնման ուղղությամբ: Կողմերը պայմանավորվեցին մինչև ընթացիկ տարվա վերջը պատրաստել և համաձայնեցման ներկայացնել կոնկրետ առաջարկություններ՝ գիտական համատեղ ասոցիացիաների և այլ կառույցների կազմակերպման ու ժամանակակից գիտական ուղղությունների գծով համատեղ հետազոտությունների անցկացման մասին. մասնավորապես՝ սեյսմոլոգիայի, օգտակար հանածոների հանքավայրերի հետազոտման, կառավարման ավտոմատացված համակարգերի, նոր դեղամիջոցների և կենսաբանական ակտիվ այլ նյութերի, էկոլոգիայի, կենսաբանական ռեսուրսների ուսումնասիրության և յուրացման, կովկասագիտության, հայագիտության, հասարակագիտության մյուս ճյուղերի գծով:

ՀՈԴՎԱԾ 7

Անհրաժեշտության դեպքում կողմերը կարող են անցկացնել ակադեմիաների ներկայացուցիչների հանդիպումներ՝ համագործակցության և գիտնականների փոխանակության հարցերի քննարկման համար:

ՀՈԴՎԱԾ 8

Ըստ կողմերի պայմանավորվածության սույն Համաձայնագիրը կարող է մասամբ փոխվել կամ լրացվել:

ՀՈԴՎԱԾ 9

Սույն Համաձայնագիրը ուժի մեջ է մտնում ստորագրման օրից և գործում է 5 տարի: Համաձայնագիրը ավտոմատ կերպով երկարացվում է հաջորդ 5 տարիների համար, եթե ակադեմիաներից որևէ մեկը, ոչ ուշ, քան 6 ամիս առաջ, չի հայտարարի իր կամքը՝ նրա գործունեությունը դադարեցնելու մասին:

ՀՈԴՎԱԾ 10

Համաձայնագիրը ստորագրված է 1994 թվականի հունիսի 11-ին, Մոսկվայում, երկու օրինակից, ամեն մեկը՝ ռուսերեն և հայերեն լեզուներով: Ըստ որում, երկու տեքստն էլ ունեն հավասարազոր ուժ:

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ ՊՐԵԶԻԴԵՆՏ, ԱԿԱԴԵՄԻԿՈՍ **ՅՈՒ. Ս. ՕՍԻՊՈՎ**

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ ՊՐԵԶԻԴԵՆՏ, ԱԿԱԴԵՄԻԿՈՍ **Ֆ. Տ. ՍԱՐԳՍՅԱՆ**

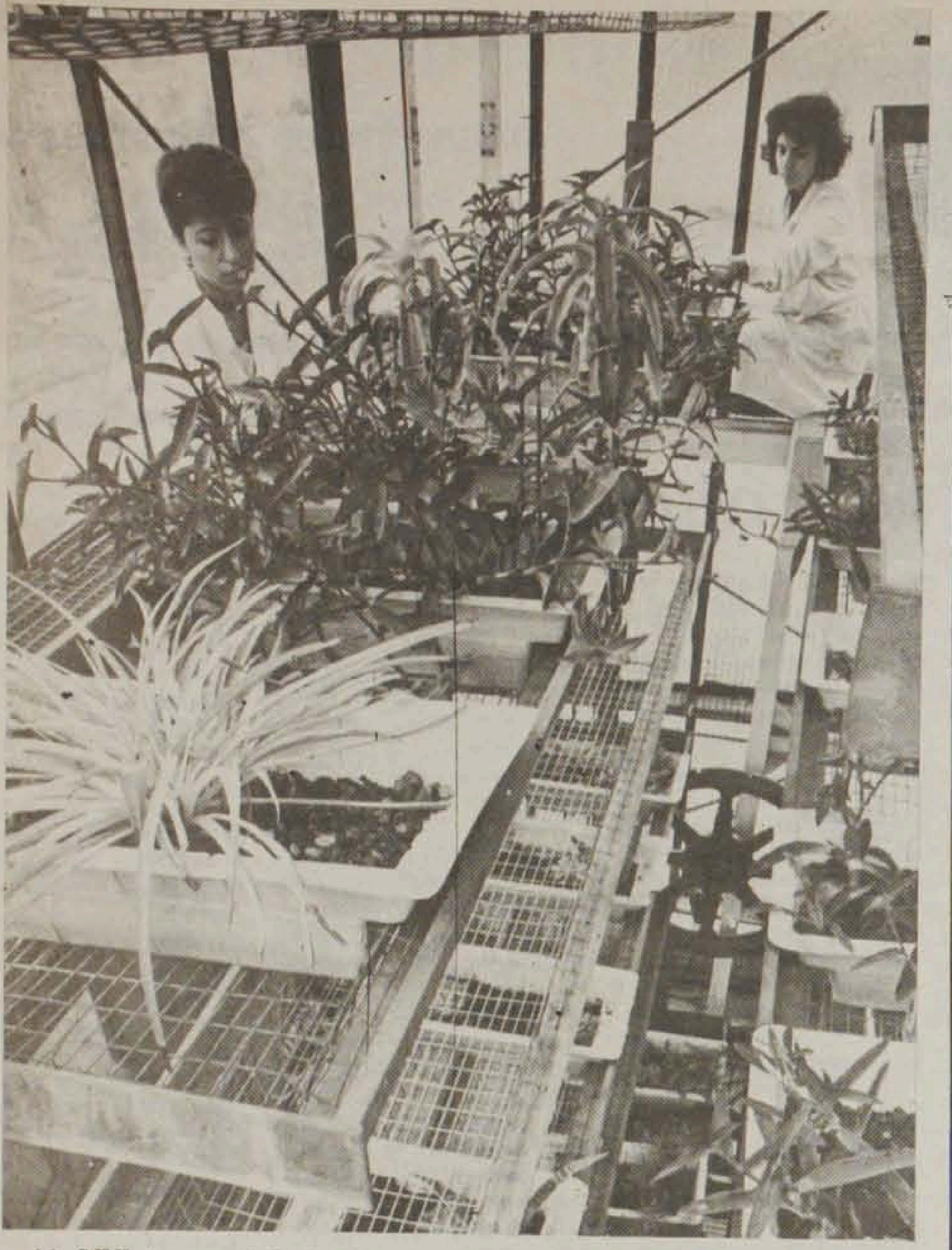

ՀՀ ԳԱԱ-ի ագրոքիմիական պրոբլեմների և հիդրոպոնիկայի ինստիտուտ: Տասնամյակներ առաջ մեծ աղմուկ հանած բուսաբուծության նորույթըն այսօր էլ շարունակում է ոչ միայն իր գոյությունը, այլև գիտական հետազոտությունները:

ՆԱՏՕ-ի ԳԻՏԱԿԱՆ ԾՐԱԳՐԵՐԸ

1992 թ. հունվարին ՆԱՏՕ-ի խորհուրդը բացել է մի շարք գիտական ծրագրեր, որոնք նախատեսված են Կենտրոնական և Արևելյան Եվրոպայի, ԱՊՀ երկրների՝ մասնավորապես Հայաստանի գիտնականների համար: Այդ ծրագրերը վեցն են.

«ԱՌԱՋԱԴԵՄ ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏՆԵՐ». դպրոցների կամ սեմինարների անցկացման համար (12—15 դասարան, 60—80 ունկնդիր, 2—4 շաբաթ ժամկետով):

Ծրագրի նպատակն է, ավանդական համալսարանական դասընթացներում չընդգրկված նոր (առաջադեմ) գիտելիքների տարածումը: Ֆինանսական օգնություն է ցույց տրվում թեմայի խորացված ուսումնասիրությամբ գիտական հանդիպումների (սեմինարներ, դպրոցներ և այլն) կազմակերպմանը: Դասախոսությունները կարդում են միջազգային հեղինակություն ունեցող գիտնականներ: Այսպիսի հանդիպումների մասնակիցներ կարող են լինել այն հետազոտողները, որոնք նախապատրաստված են և ակտիվորեն աշխատում են հետազոտվող բնագավառում: Սեմինարների մեծամասնությունն անցկացվում է ՆԱՏՕ-ի անդամ երկրներում: Սակայն Կենտրոնական և Արևելյան Եվրոպայի երկրներից ներկայացուցչական մասնակցության դեպքում հնարավոր է միջոցառումներն անցկացնել այդ երկրներում ևս:

ԾՐԱԳՐԻ ՏՐԱՄԱԴՐԱԾ ԳՐԱՆՏԸ ՆԱԽԱՏԵՍՎԱԾ Է.

— դասախոսների տրանսպորտային և բնակության ծախսերի համար,

— այլ երկրներից եկող ունկնդիրների տրանսպորտային և բնակության ծախսերի մասնակի հատուցման համար,

— կազմակերպչական ծախսերի մասնակի հատուցման համար:

Դասախոսությունների տեքստերը, սեմինարների այլ նյութեր ներկայացվում են տպագրության, առանձին ժողովածուով:

Մեր այն գիտնականները, որոնք կհրավիրվեն դասախոսություն կարդալու այս ծրագրի սահմաններում, ՆԱՏՕ-ի անդամ երկրներում սեմինարների կամ դպրոցների ժամանակ հնարավորություն կստանան Գրանտի գումարից վճարել տրանսպորտային և բնակության ծախսերը: Այդպիսի աջակցություն կարող են ստանալ նաև ունկնդիրները: Ի դեպ, Գրանտի գումարի միայն 20 տոկոսն է նախատեսված մեր երկրից, Կենտրոնական և Արևելյան Եվրոպայի երկրներից ունկնդիրներ հրավիրելու համար:

Կարելի է ստանալ ՆԱՏՕ-ի լիակատար Գրանտ մեր երկրում սեմինար կամ դպրոց անցկացնելու համար: Այդ մասին առաջարկությունը պետք է ներկայացնել ՆԱՏՕ-ի անդամ երկրներից որևէ խոշոր, հեղինակավոր գիտնականի հետ միասին: Գրանտ ստանալու դեպքում կհատուցվեն սեմինարի կամ դպրոցի կազմակերպման հետ կապված բոլոր վերը նշված ծախսերը:

«ԱՌԱՋԱԴԵՄ ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ՍԵՄԻՆԱՐՆԵՐ» (20—50 անձ, 2—5 օրով).

Ծրագիրն աջակցում է միջազգային սեմինարների անցկացմանը, որոնք հնարավորություն են տալիս տարբեր երկրների, տարբեր հետազոտական ուղղությունների պատկանող գիտնականների հանդիպել մի քանի օրով և միասին քննարկել իրենց հետազոտությունների վերջին արդյունքներն ու ձեռքբերումները: Հնարավորություն է տալիս հետագա աշխատանքների համար նոր կապերի հաստատման: Սեմինարի արդյունքների հիման վրա հնարավոր է նյութերի ժողովածուների հրատարակում:

«ԱՐԱԳԱՑՎԱԾ ԴԱՍԸՆԹԱՑՆԵՐ» (2—4 շաբաթով դասախոսի հրավեր).

Ծրագիրն աջակցում է Կենտրոնական և Արևելյան Եվրոպայի երկրների համալսարաններում կամ հետազոտական կենտրոններում ՆԱՏՕ-ի անդամ երկրների առաջատար գիտնականների դասախոսություններին: Հատուցվում են հրավիրված դասախոսի տրանսպորտային և բնակության ծախսերը: Դասընթացի կազմակերպման համար անհրաժեշտ է դիմել ենթադրվող դասախոսին և համաձայնություն ստանալուց հետո, հաստատված կարգով, ներկայացնել համատեղ առաջարկություն:

«ՓՈՐՁԱԳԵՏՆԵՐԻ ԱՅՑԵԼՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ». Նախատեսված է մի քանի շաբաթով փորձագետներ հրավիրելու համար:

Ծրագիրը հնարավորություն է տալիս հատուցել այն գիտնական-փորձագետների տրանսպորտային և բնակության ծախսերը, որոնց հրավիրում են միջազգային նշանակություն ունեցող կարևոր թեմայի վրա աշխատելու մեր լաբորատորիաներում և գիտահետազոտական կենտրոններում: Առաջարկությունը համատեղ ներկայացնում են հետազոտական խմբի ղեկավարը և հրավիրվող փորձագետը:

«ԿԱՊԵՐ». ՆԱՏՕ-ի անդամ և մեր երկրների հետազոտական կոլեկտիվների միջև կապերի հաստատում (1—2 տարվա ընթացքում 4—5 այցելություն ամեն կողմից):

Ծրագրի նպատակը միևնույն ուղղությամբ աշխատող կոլեկտիվների կապերին աջակցելն է: Այս ծրագրին մասնակցելու համար հետազոտական կենտրոնի ղեկավարը դիմում է արտասահմանի իր գործընկերոջը, որը և առաջարկություն է ներկայացնում ՆԱՏՕ-ի գիտական խորհրդին:

«ՀԱՄԱՏԵՂ ՀԵՏԱԶՈՏՈՂ ԽՄԲԵՐ». Գրանտը նախատեսված է մեր և ՆԱՏՕ-ի անդամ երկրների հետազոտական խմբերի համատեղ, իրար լրացնող աշխատանքների համար (մոտ 6.000 դոլլար, հիմնականում տրվում է կազմակերպություններին փոխադարձ այցեր կազմակերպելու համար):

ՆԱՏՕ-ն տարեկան շնորհում է 600 այսպիսի Գրանտներ, այդ թվում 450-ը՝ նոր ներկայացված թեմաների հիման վրա: Այն շնորհվում է երկու երկրների հետազոտական խմբերին՝ համատեղ հետազոտություններ կատարելու համար: Հիմնական ծախսերն իրենց վրա են վերցնում երկու կողմերը: Գրանտի գումարները ծախսվում են փոխադարձ այցելություններ կազմակերպելու համար (յուրաքանչյուր խմբից 1—2 անդամ, 1—4 շաբաթով: Բնակության համար առավելագույն օրական չափը Միացյալ Նահանգների 80 դոլլար է): Այլ նպատակներով կարելի է օգտագործել Գրանտի գումարի 15 տոկոսից ոչ ավելի (ռեակտիվներ, փոքր սարքավորումներ և այլն):

Հայտը ներկայացվում է ՆԱՏՕ-ի երկրների և մեր գիտնականների կողմից, համատեղ: Այն սկզբում նախատեսվում է մեկ տարի ժամկետով: Արդյունավետ աշխատանքի դեպքում, Գրանտի տևողությունը կարելի է մեկ-երկու անգամ երկարաձգել: Նախագծի ընդհանուր տևողությունը 4—5 տարուց շատ չպետք է լինի:

ԿԱՆ ՆԱԵՎ ՀԱՄԱՏԵՂ ԱՇԽԱՏԵԼՈՒ ՄԻ ՔԱՆԻ ԱՅԼ ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ:

Գիտական կրթաթոշակներ ՆԱՏՕ-ի երկրներում ուսումը շարունակելու, հետազոտություններ կատարելու համար: Սակայն մեր երկրի հետազոտողների համար այդ կրթաթոշակը ստանալու հավանականությունը շատ փոքր է (իմաստ ունի փորձել Հունաստանում):

Մեկ այլ ծրագրի սահմաններում ՆԱՏՕ-ն օգնություն է տրամադրում գիտական ու տեխնիկական այն կիրառական խնդիրների հետազոտությունների կատարմանը, որոնցում շահագրգռված են Հունաստանը, Պորտուգալիան, Թուրքիան: Նպատակը նոր տեխնոլոգիաների փոխադարձ հաղորդումների աջակցումն է:

Հայաստանի համապատասխան որակավորում ունեցող գիտնականները կարող են մասնակցել ՆԱՏՕ-ի կազմակերպած սեմինարներին և գիտական դպրոցներին: Եռամսյակը մեկ անգամ հրապարակվում է կազմակերպվող սեմինարների և դպրոցների ցուցակը: Ցանկացողները պետք է դիմեն կազմակերպիչներին:

1. Բոլոր ծրագրերի սահմաններում Գրանտները շնորհվում են անձամբ գիտնականներին, առաջարկության հեղինակին: Սակայն քննարկվում են միայն այն առաջարկությունները, որոնք ստացել են այն ինստիտուտի ղեկավարության հավանությունը, որտեղ աշխատում է գիտնականը:

2. Հայտերը ընդունվում են ցանկացած ժամանակ: Քննարկումները կատարվում են երեք անգամ գարնանը, աշնանը, ձմռանը: Յուրաքանչյուր մրցանակաբաշխությանը ներկայացնելու վերջին ժամկետներն են՝ մարտի 31-ը, օգոստոսի 15-ը, նոյեմբերի 30-ը:

3. Ընտրությունը կատարվում է խիստ գաղտնի: Նախագծերի հեղինակներին չեն հայտնվում փորձագետների եզրակացությունները, չի հիմնավորվում ոչ դրական, ոչ էլ բացասական որոշումը: Վերջնական որոշումն ընդունվում է ՆԱՏՕ-ի գիտական խորհրդի փորձագիտական խորհրդի կողմից: Որոշման մասին հեղինակին տեղյակ են պահում որոշում՝ ընդունելուց հետո, երեքամսյա ժամկետում (այսինքն՝ վերը նշված ամսաթվերից հետո):

ՆԵՐԿԱՅՈՒՄՍ ՆԱՏՕ-ում ԱՌԱՋՆԱՅԻՆ ԵՆ ՀԱՄԱՐՎՈՒՄ ՀԵՏԵՎՅԱԼ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ.

— զինաթափման տեխնոլոգիաներ (միջուկային և քիմիական զենքերի ոչնչացում, ռազմական արդյունաբերության կոնվերսիա, միջուկային տեխնոլոգիաների անվտանգություն),

— շրջակա միջավայր (զինվորական ավանների կողմից շրջակա միջավայրի աղտոտումների ռեկլամացիա, շրջակա միջավայրի պահպանության, տարերային աղետների ռեգիոնալ պրոբլեմներ և այլն),

— բարձր տեխնոլոգիաներ (լրատվական գիտություն, նյութագիտություն, կենսատեխնոլոգիա, ոչ միջուկային էներգիայի աղբյուրներ և պահպանություն),

— մտավոր ներուժ (գիտատեխնոլոգիական քաղաքականություն, գիտական քաղաքականություն, մենեջմենտ, մտավոր սեփականության պաշտպանություն, մասնագիտական վերաորակավորում, մասնավորապես՝ պաշտպանական սեկտորի գիտնականների):

ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆ.

ՆԱՏՕ-Ի ԱՆԴԱՄ ԵՐԿՐՆԵՐԸՆ ԵՆ՝

Բելգիա, Կանադա, Դանիա, Ֆրանսիա, Գերմանիա, Հունաստան, Իսլանդիա, Իտալիա, Լյուքսեմբուրգ, Նիդեռլանդներ, Նորվեգիա, Պորտուգալիա, Իսպանիա, Թուրքիա, Մեծ Բրիտանիա, ԱՄՆ:

ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՂ ԵՐԿՐՆԵՐ՝

Ալբանիա, Ադրբեջան, Բելառուս, Բուլղարիա, Էստոնիա, Թուրքմենստան, Լատվիա, Լիտվա, Լեհաստան, Ղրղզստան, Հայաստան, Հունգարիա, Ղազախստան, Մոլդովա, Չեխիա, Ռումինիա, Ռուսաստան, Սլովակիա, Վրաստան, Տաջիկստան, Ուկրաինա, Ուզբեկստան:

Իմիջիայլոց

ՈՒՂԻՂ հարյուր տարի առաջ, ամերիկյան Նյու Ջերսի նահանգում ընդունվեց մի օրենք, ըստ որի, բոլոր այն տղամարդիկ, որոնք ձեռք կբարձրացնեն իրենց կանանց վրա, ենթարկվելու են հրապարակային ճիպոտահարման: Ըստ որում, մեղավորից էր գանձվում նաև ճիպոտների արժեքը և պատիժը իրագործողների վարձը:

Այս օրենքը թելադրված էր նրանով, որ հաճախակի էին դարձել ամուսինների կողմից կանանց ծեծելու դեպքերը: Մեզ հայտնի չէ միայն, թե օրենքն ի՞նչ էր ասում հակառակ պարագային, այսինքն՝ երբ կանայք էին ծեծում իրենց ամուսիններին:

***

ՊԱՐԶՎՈՒՄ է, որ կենդանիների բնավորությունը նույնպես կախված է նրանից, թե ինչ աստղի տակ են ծնվել նրանք: Այս հետևությանն է հանգել ամերիկյան անասնաբույժ և աստղաբան Դոնալդ Վուլֆը, որը երկար տարիներ ուսումնասիրել է հազարավոր կատուների և շների վարքագիծը: Նրա հանձնարարականներն օգտակար են ոչ միայն տնային կենդանիների սիրահարներին, այլև գազաններ վարժեցնողներին:

Նրանց հետ հաջողությամբ աշխատելու համար անհրաժեշտ է ... մեն շահեկան կլինի իմանալ, թե աստղային ինչ համաստեղության տակ են ծնվել իրենց չորքոտանի արտիստները:

***

ԵՂԵԳՆԸ միշտ էլ հիացրել ու զարմացրել է իր սրընթաց աճով: Ճապոնիայում արդեն գրանցվել է ռեկորդ, երբ եղեգնը մեկ օրում աճել է 1,31 մետր:

Անհիշելի ժամանակներից եղեգնը օգտագործվել է ամենատարբեր նպատակներով՝ որպես շինանյութ, հագուստ պատրաստելու հումք և անգամ՝ որպես սնունդ: Վերջին ժամանակներս որոշվել է եղեգնը օգտագործել թղթի արտադրության համար: Մասնագետները հաշվել են, որ մեկ տարեկան հասակ ունեցող եղեգնյա անտառը տալիս է ավելի շատ հումք, քան նույն տարածքի 20-ամյա ծառերի անտառը: Թղթի ներկա ճգնաժամի պայմաններում սա շատ հետաքրքիր գաղափար է:

Ժպիտներ

Համատեղ թռիչքից հետո, խորհրդային և վիետնամական տիեզերագնացները հրավիրվում են մամուլի ասուլիսի: Լրագրողներից մեկը վիետնամցի տիեզերագնացին հարցնում է.

— Իսկ ինչո՞ւ են ձեր ձեռքերը կապտած:

— Դա նրանից է, որ ռուս ընկերս անընդհատ խփում էր ձեռքերիս և սպառնում. «Ախմախ, ոչնչի ձեռք չըտա՛ս, ոչնչի ձեռք չտա՛ս»:

***

Զուկչական զորակոչեցին բանակ և տարան դեսանտային զորամաս: Հենց առաջին պարաշյուտային թռիչքի ժամանակ նա օդում մոռացավ, թե ինչ պետք է անի, որ պարաշյուտը բացվի: Եվ ահա, քարի նման գահավիժում է ցած և տանջահար մտածում՝ ի՞նչ անի... մեկ էլ տեսնում է, որ դեպի վեր է սլանում իր հայրենակից մեկ ուրիշ չուկչա: Դեսանտայինը գոռում է.

— Հե՜յ, հայրենակի՛ց, էդ ի՞նչ զահրումար պիտի ձգեմ, որ պարաշյուտս բացվի:

— Չգիտեմ, ախպեր ջան, ես սակրավոր եմ...

Տեղեկատու

LIFE SCIENCES RESEARCH FOUNDATION

Postdoctoral Fellowship
c/o Lewis Thomas Labs
Princeton University
Princeton, NJ 08544
Phone: (609) 258-3551

Գիտության կենդանականի մասին

INTERNATIONAL BRAIN RESEARCH ORGANIZATION

Director of Fellowship Program
World Federation of Neuroscientists
51, Boulevard de Montmorency
F-75016 Paris
FRANCE
Fax: 33-45 20 60 06

[illegible]ի հետազոտություններ
[illegible]

Աբրահամ Կրետացի. «Պատմութիւն Անի քաղաքին»

1734—1737 թթ. Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Աբրահամ Գ Կրետացին ծնվել է Կրետե կղզում (ըստ Մ. Չամչյանի՝ մայրը հույն էր), հոգևոր կրթություն և կոչում ստանալուց հետո 1709-ին դարձել է Թրակիայի (Ռոդոստո, կամ Թեքիրդաղ) Հայոց թեմի առաջնորդ, պաշտոնավարել շուրջ 25 տարի:

1734 թ. ուխտի գալով Ս. Էջմիածին ու փաստորեն, առաջին անգամ լինելով Հայաստանում, Կրետացին ջերմ ընդունելություն է գտնում Աբրահամ Բ. Խոշաբեցի կաթողիկոսի մոտ, որը, սակայն, մի քանի ամիս անց մահանում է և քաղաքական շատ լարված կացության պայմաններում (վերսկսվել էր թուրք-պարսկական պատերազմը) ծառանում է նոր կաթողիկոսի ընտրության հարցը: Առավել հարմար թեկնածու է ճանաչվում Աբրահամ Կրետացին, որը ձեռնադրվելուց հետո, հմտությամբ է վարում կաթողիկոսության գործերը, կարողանում լավ հարաբերություններ հաստատել հաղթանակած պարսիկների հետ, դառնալ հզոր Նադիր շահի կողմից հարգված մարդկանցից մեկը և հնարավորին չափ թեթևացնել ժողովրդի ու եկեղեցու վիճակը: Հետագայում կաթողիկոս Սիմեոն Երևանցին Կրետացու մասին գրում է, թե. «...զբազումս ազատեաց ի մահուանէ, զշատս իջոյց ի կախաղանէ... զանհամար գերիս ազատեաց... և զբազումս՝ զորըս տանճկացուցեալ էին յետս դարձոյց...: Եւ զայլ անհամար բարերարութիւնս արար...»: Իսկ բարեհամբավ կաթողիկոսին նկարագրում է հետևյալ խոսքերով՝ «Աբրահամ կաթողիկոսն ևս էր ահարկու և շքեղատես, մեծանձն և խելոք, ճարտարալեզու...»:

Կրետացին թողել է նաև մատենագրական ժառանգություն, որի մեջ գլխավոր տեղ է գրավում նրա «Պատմագրութիւնը» («Աբրահամ կաթողիկոսի Կրետացւոյ Պատմագրութիւն անցիցն իւրոց եւ Նատր-Շահին Պարսից»), ուր պատմում է իր կաթողիկոսության շրջանի, Նադիր շահի գործերի և իրենց փոխհարաբերությունների մասին: Նա հեղինակ է նաև այլ մեծ ու փոքր գործերի, որոնցից մեկը վերնագրված է՝ **«Պատմութիւն Անի քաղաքին»**:

Այս փոքրածավալ երկն առաջին անգամ հրատարակվել է 1870 թ. Վաղարշապատում Կրետացու «Պատմագրութիւնը» պարունակող գրքում՝ որպես հավելված: Ամբողջական վերնագիրն է՝ «Պատմութիւն Անի քաղաքին զոր գրեալ է Արրահամու բարունապետի եւ բանի սպասաւորի եւ առաջնորդին Թրակիոյ»: Այս միակ հայերեն հրատարակությունից բացի Կրետացու երկը լույս է տեսել նաև ֆրանսերեն՝ Մ. Բրոսսեի թարգմանությամբ:

Վերնագրից երևում է, որ հեղինակն այն գրել է Թրակիայի առաջնորդ եղած ժամանակ, այսինքն 1709—1734 թթ. ժամանակամիջոցին: Վաղարշապատյան հրատարակության համար հիմք է ծառայել Ս. Էջմիածնի մատենադարանի № 1749 ձեռագիրը, որն այժմ պահվում է Մ. Մաշտոցի անվան Մատենադարանում 1781 թվահամարի տակ (Ժողովածու, էջ 62 բ—66 բ, գրչությունը երկսյուն, նոտրգիր): Ընդօրինակվել է 1756 թ. Կաֆա քաղաքում:

Ի տարբերություն վաղարշապատյան հրատարակության ձեռագրում վերնագիրը փոքր ինչ այլ է և վկայում է, որ հեղինակն այն գրել է Կաֆայում՝ **«Պատմութիւն Անի քաղաքին, զոր գրեալ է ի Կաֆայ Արրահամու բարունապետի և բանի սպասաւորի և առաջնորդին Թրակիոյ»** (էջ 62 բ): Ըստ երևույթին հրատարակիչները նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ մատյանը Կաֆայի ընդօրինակություն է և, որ Աբրահամի՝ երբևէ այդ քաղաքում լինելու մասին այլ տեղեկություններ չկան, վերնագրում «ի Կաֆայը» ընդմիջարկում են համարել ու դուրս թողել: Մինչդեռ, բոլորովին էլ չի բացառվում, որ Կրետացին իր ծովափնյա նստավայր Թրակիա-Ռոդոսթոյից ինչ որ ժամանակ այցելած լիներ Կաֆա (մանավանդ՝ սովոր էր ծովային նամփորդության, 1719-ին մեկնել է Երուսաղեմ), որը հիշյալ շրջանում շարունակում էր դրիմահայ հոգևոր կյանքում նշանակալից դեր խաղալ:

1888 թ. «Արարատ» ամսագրում «Ս. Էջմիածնի գրադարան» հոդվածաշարում (անստորագիր), ուր հիշատակվում է մեզ հետաքրքրող երկը, նաև հետևյալ դիտողությունն է արվում. «Աբրահամ վարդապետը... ավելի ընդարձակորեն պատմում է Անիի կործանման պատճառների մասին, որ հավանական է թէ հաւաքած լինի Կաֆայի հայերի մեջ մնացած աւանդութիւններից, որովհետև նոքա Անւոյ գաղթականք եղած են...»: Իհարկե, Կրետացին Կաֆայից եկած հայերի կարող էր հանդիպել նաև Թրակիայում, սակայն երկի խորագրի՝ «...զոր գրեալ է ի Կաֆայ» արտահայտությունը չենք կարող անտեսել: Կարելի է ենթադրել, որ Կրետացին որպես «բանի սպասավոր և բարունապետ» իր քառորդդարյա առաջնորդության շրջանում այցելել է Կաֆա և նկատի ունենալով տեղի հայության արմատները նպատակահարմար գտել այստեղ հանդես գալ հատկապես Անիի անցյալին նվիրված ընտեղծագործությամբ: Այս ենթադրության օգտին է խոսում երկի վերջաբանը, որն ի տարբերություն ողջ շարադրանքի, աչքի է ընկնում որոշակի պատմական փաստերի արձանագրմամբ և հատկապես Կաֆային ու տեղի հայությանը վերաբերող տեղեկությունների շեշտվածությամբ: Վերջապես, պատահական չէ, որ այս գործի մեր ձեռքը հասած միակ օրինակն ընդօրինակված է հենց Կաֆայում 1756 թ., բընական է, այստեղ գտնված ավելի վաղ ստեղծված նախօրինակից:

Աբրահամ Կրետացու «Անի քաղաքի պատմությունը» սակավ է հանդիպում անիագիտական գրականության մեջ: Ո՞րն է դրա պատճառը և ինչ է իրենից ներկայացնում այս երկը:

Բանը նրանում է, որ այն ոչ թե բառիս բուն իմաստով պատմություն է՝ պատմագիտական գործ, այլ ավելի շուտ՝ կրոնաբարոյախոսական ընտեղծագործություն, դրա բընույթից բխող առանձնահատկություններով: «Պատմութիւն» բառն իսկ երկի խորագրում թերևս պետք է «զրույց» իմաստով հասկանալ: Աբրահամ Կրետացու վերը նշված «Պատմագրութիւն անցից իւրոց...» աշխատությունը վկայում է, որ հեղինակը հստակ տիրապետում է պատմագրի գործին, բծախնդիր ու հետևողական է: Մինչդեռ, «Անի քաղաքի պատմության» մեջ ոչ միայն միախառնված են իրականն ու հրաշապատումը, փաստն ու ավանդությունը, այլև մյուս ամենը ստորադասված է բարոյախրատական հորդորին, որը գերիշխում է ողջ բնագրում ու նրա առանցքըն է կազմում: Նույն հեղինակի երկու գործերի այս էական տարբերությունը գալիս է դրանց ունեցած տարբեր նըպատակներից ու բնույթից: Առաջինը պատմություն է, երկրորդը՝ պատմության խորքի վրա կառուցված խրատախոսական երկ:

Այնուհանդերձ, Կրետացու գործը որոշակի արժեք ու հետաքրքրություն է ներկայացնում, ուստի արժանի է ավելի մանրամասն քննության:

ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔՆ ՈՒ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հեղինակի համար թեև նյութի պատմական կողմը երկրորդական է, բայց նա աչքառուես պահպանել է ժամանակագրական մի մոտավոր կմախք. շարադրանքն սկսում է Անիի հիմնադրումով, հպանցիկ խոսում Հայոց թագավորների իշխանության, դրան հաջորդած բյուզանդական տիրապետության մասին: Այնուհետև յուրովի բացատրում է քաղաքի կործանման պատճառները, թվում անեցիների մեղքերն ու նրանց դարձի չըգալը (այս հատվածն զբաղեցնում է երկի մեծագույն մասը) և վերջում ներկայացնում է Անիի լքումը բնակչությունից, քաղաքացիների արտագաղթն ու նոր վայրերում հաստատվելը: Սակայն հեղինակը բնավ կարևորություն չի տալիս որոշակի փաստերին, գրեթե չի նշում պատմական գործիչների անուններ (իսկ նշելիս հաճախ սխալվում է), չի հիշատակում ռազմաքաղաքական դեպքեր ու տարեթվեր (բացառություն է վերջին հատվածը):

Կրետացու ողջ ուշադրությունը բևեռված է անեցիների բազմապիսի մեղքերի քննադատության վրա: Ըստ նրա, այն բանից հետո, երբ անեցիները քաղաքի հույն կառավարիչներից նեղված բյուզանդական կայսրին կաշառելով հայ կառավարիչ են բերում, ընկնում են անհոգ, շվայտ ու մեղավոր կյանքի մեջ: Հեղինակը մեկ առ մեկ թվարկում է նրանց վերագրած արատները յոթ հիմնական խմբի բաժանելով դրանք: Աստված զայրանում է անեցիների վրա, բայց չի ոչնչացնում, այլ ինչպես մի ժամանակ Նոյի միջոցով մարդկանց զգուշացրել էր, որ դարձի գան, այնպես էլ անեցիներին է զգուշացնում Հովհաննես Պլուզ (Հովհաննես Երզնկացի, ծնվ. 1230-ական թթ., մահ.՝ 1293) վարդապետի միջոցով: Բայց հղփացած քաղաքացիները ծաղրում են խրատատու վարդապետին, որի հետևանքով աներևույթ չարքերը մարմին առած ոչնչացնում են բնակչության երկու երրորդ մասը: Դրանից հետո անեցիները զղջում են, ետ կանչում հեռացած վարդապետին, «մեղա գալիս», բայց երբ նա սկսում է կրկին քարոզել ու խրատել, դարձյալ անարգում են նրան ու կրկին երկնային պատժի արժանանում: Այսպես կրկնվում է ևս երկու անգամ (հեղինակը չի խուսափում վարդապետին հրաշագործի հատկանիշներ վերագրելուց) նորանոր պատիժներ են քաղաքը պատուհասում: Վերջապես անեցիները չափն անցնում են, խրատներից հոգնած, հենց վարդապետին են մեղադրում իրենց հասած դըժբախտությունների մեջ, նրան թմրեցնում, մերկացնում և ծաղր ու ծանակի են ենթարկում, ապա դուրս քշում քաղաքից: Դրանից հետո նա հեռանալով անիծում է մեղսագործ քաղաքը, որի հետևանքով Աստծո զայրույթից երկրաշարժ է լինում, փլվում են պարիսպները, իսկ բնակիչները այս տեսնելով, տուն ու տեղ թողած, փախստականի պես հեռանում են որը՝ Ջուղա, որը՝ Վան, Սիս, մի մասն էլ անցնելով Կասպից ծովը, հաստատվում է Ախսարայ քաղաքում, ապա անցնում Կաֆա:

(Շարունակելի)

Կարեն ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆ

Դիլիջան. սարերից ու անտառից մի կերպ պոկած տափարակը դարձել է բնակելի զանգված: Հակաճարտարապետական, դիլիջանյան առողջարանային միջավայրի, անտառների հետ ոչ մի կապ չունեցող այս քառակուսի «տուփերը», այնուամենայնիվ, հաճելի են: Չէ՞ որ մի ժամանակ Դիլիջանն էլ կառուցապատվում էր՝ բնակելի տներով:

ԱԶԳԻ ԳԻՏԱԿԱՆ ՆԵՐՈՒԺԸ՝ ԱՐՑԱԽԻՆ

Այսօր Արցախը մարտնչում է իր անկախության համար և դրանով իսկ ընդվզում հայ ազգի ցեղասպանության դեմ, որը Ադրբեջանի ղեկավարությունը որդեգրել է օսմանյան բռնապետությունից: Անտարակույս է, որ Արցախում այսօր կերտվում է հայ ազգի ճակատագիրը: Ուստի ամեն հայի և առանձնապես հայ գիտնականի բարոյական պարտքն է իր օգնությունը հասցնել Արցախին:

Ներկայումս Արցախը կանգնած է մեծ դժվարությունների առաջ: Նախ պետք է շահի ազգային-ազատագրական զինված պայքարը, անողոք պայքար ծավալի ադրբեջանա-թուրքական ապալրատվական հաղորդումների դեմ, համայն աշխարհին ներկայացնի այդ պայքարի նպատակը և ողջ ճշմարտությունը, մշակի ինքնակառավարման ուրույն համակարգ, լուծի քաղաքական լուրջ պրոբլեմներ, վերականգնի և ժամանակակից գիտատեխնիկական մակարդակի հասցնի տնտեսությունը և անցնի շուկայական հարաբերությունների: Որպեսզի նշված խնդիրները լուծվեն ժամանակակից գիտատեխնիկական առաջընթացին համապատասխան, Արցախի նորաստեղծ պետությանն անհրաժեշտ է ստեղծել իր սեփական գիտական համակարգը, որը և կիրականացնի ժամանակակից գիտատեխնիկական նվաճումների ներմուծումն Արցախ:

Վերջին խնդիրը Արցախի ղեկավարության համար հանդիսանում է ամենադժվարներից, քանի որ տարիներ շարունակ Արցախը հիմնականում գիտուժի կորուստ է ունեցել և այսօր առանց արտաքին գիտուժի ներգրավման, անհնար է ստեղծված դժվարին կացությունից դուրս գալ: Բնական է, ինչպես բոլոր դժվարին պարագաներում, այստեղ ևս Արցախին պետք է օգնեն մայր Հայաստանը և սփյուռքը:

Այս ամենն իրականացնելու համար առաջարկում եմ ընդօրինակել քաղաքակիրթ երկրներին և կազմակերպել ԼՂՀ կառավարությանը կից ազգային գիտական խորհուրդ, որի անդամները կլինեն այն առաջատար գիտնականները, անկախ նրանց քաղաքացիությունից, որոնք կցանկանան իրենց մասնագիտական օգնությունը ցույց տալ Արցախին: Այդ խորհուրդը կունենա իր մասնագիտական հանձնաժողովները, որոնք իրենց ընթացիկ օգնությունը ցույց կտան ԼՂՀ կառավարությանը և ձեռնամուխ կլինեն ԼՂՀ-ում Ազգային գիտական կենտրոնի ստեղծմանը: Քանի որ ԱԳԽ-ի ընթացրվող անդամները հիմնականում կլինեն Հայաստանից և սփյուռքից, ապա այս հարցում ՀՀ ԳԱԱ և հատուկ ծրագրերի վարչությունը պետք է հանդես գան, համապատասխանաբար ԱԳԽ-ի կազմակերպչի և ԼՂՀ կառավարության միջև կապն իրականացնողի դերում:

ԼՂՀ բնական ռեսուրսների առատությունը լայն հնարավորություն է ընձեռում այնտեղ զարգացնելու կիրառական գիտությունների շատ շահավետ ուղղություններ, որոնց օգնությամբ կարելի է մեղմացնել Հայաստանի ակադեմիական գիտության ներկայիս աղետալի վիճակը և Հայաստանի առաջատար գիտնականների համատարած արտահոսքը այլ երկրներ մասնակիորեն ուղղել դեպի Արցախ:

Հուսով ենք, որ մեր ազգային գիտական ներուժի լիարժեք օգտագործմամբ ԼՂՀ-ն կզբաղեցնի իր արժանի տեղը զարգացած երկրների շարքում և բազմաթիվ ղարաբաղցի գիտնականներ վերջապես իրավունք կունենան հանդես գալու միջազգային հանրության առջև իրենց հայրենական հասցեով:

Այսօր քան երբեք, Արցախը սպասում է իր գիտնական-որդիների վերադարձին, որոնք ճակատագրի բերումով իրենց տաղանդով և բարի գործերով մեծ ավանդ են ներդրել բազմաթիվ օտար երկրների գիտատեխնիկական առաջընթացին: Եկել է վերջապես ժամանակը, որ արցախցի մտավորականը հոգա իր հինավուրց հայրենիքի՝ Արցախի ցավերը:

ՍԻՆԵՐԻԿ ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ կենսաֆիզիկայի կենտրոնի տնօրեն, պրոֆեսոր

Այն մտավորականները կամ գործարար մարդիկ, որոնք կցանկանան իրենց օժանդակությունը ցույց տալ վերը նշված հարցերում, խնդրվում է դիմել մեզ, հետևյալ հասցեով՝ Երևան, 375044, Հասրաթյան փողոց 7, հեռախոս՝ 28-17-72:

Մարդն է իմ նպատակը

Արևմտյան Հայաստանի Խարբերդ գավառի Մեզրե նավահանգստային քաղաքում է ծնվել Վահան Թոթովենցը: 1908 թ. ավարտելով տեղի ազգային կենտրոնական վարժարանը, մեկնել է Կոստանդնուպոլիս, ապա Փարիզ և Նյու Յորք: Այդ ժամանակ նա արդեն տպագրել էր իր առաջին բանաստեղծությունները, որոնք արժանացել էին Սիամանթոյի ուշադրությանը: Ամերիկյան Վիսքոնսինի համալսարանի պատմագրական ֆակուլտետի ուսանող Թոթովենցն իմանալով թուրքերի կազմակերպած և իրականացրած հայերի ցեղասպանության մասին, զինվորագրվում է ամերիկահայ կամավորների 170 հոգուց բաղկացած առաջին խմբին, «Ցար» ռուսական նավով գալիս է Արխանգելսկ, այնտեղից Պետերբուրգ և ապա կովկասյան ռազմաճակատ ու մասնակցում Վանի, Էրզրումի ինքնապաշտպանական կռիվներին:

Թոթովենցը Հայոց դանթեական դժոխքի ականատեսն ու հայ ազատագրական պայքարի մասնակիցն էր: 1917—18 թվականներին Անդրանիկի առաջարկությամբ Թոթովենցը Թիֆլիսում խմբագրում է «Հայաստան» թերթը, որի էջերում տպագրվում են նրա բազմաթիվ հոդվածներն ու պատմվածքները: Անդրանիկի, Հովհաննես Թումանյանի և ուրիշների հետ Թոթովենցը հասարակական լայն գործունեություն է ծավալում, օգնում հայ գաղթականներին: Նա համոզված էր, որ հայ ժողովրդի փրկությունը կապված է ռուս ժողովրդի, Ռուսաստանի հետ նրա սերտ համագործակցության, բարեկամության հետ: 1919 թ. մայիսին, երբ հանրապետության վարիչների հայ-թուրքական կործանարար համագործակցությունից զզված Անդրանիկը հեռանում է Հայաստանից, Թոթովենցը և թողնում է հայրենիքը և անցնում ԱՄՆ: Այստեղ նա տեսնում և զգում է կապիտալիստական աշխարհի դաժանությունները, եղեռնից մազապուրծ իր հայրենակիցների կարոտն ու տառապանքները և գեղարվեստորեն արտացոլում է դրանք իր ստեղծագործություններում: Իր ակնարկներում ու պատմվածքներում գրողը ներկայացնում է Ամերիկայում տիրող սոցիալական անհավասարությունը, բռնության ծաղկումը, նյութապաշտությունը, դոլլարի պաշտամունքը: 1922 թվականին Թոթովենցը վերադառնում է Հայաստան և Ալեքսանդր Մյասնիկյանի ղեկավարությամբ լծվում երկրի տնտեսական ու մշակութային շինարարության գործին և այլ երկրներից եկած բազմաթիվ մտավորականների հետ միասին դառնում նրա վերածնության առաջամարտիկներից: Բնակությունը հաստատելով Երևանում, բազում դժվարին ճամփաներով անցած գրողն իր միջոցներով խմբագրում է «Շեշտ» երգիծական ամսագիրը, դասախոսում պետական համալսարանում, աշխատում «Խորհրդային Հայաստան» թերթի խմբագրությունում որպես քարտուղար և ոճաբան: Հայրենիքում Թոթովենցն ապրում է ստեղծագործական բուռն վերելք: Հրատարակվում են նրա «Մահվան պատալիոն», «Նոր Բուզանդիոն», «Սասնա ծռեր», «Ամերիկա», «Արտավազդ և Կլեոպատրա», «Աղավնիներ», «Բաց կապույտ ծաղիկներ», «Նյու Յորք» և այլ գեղարվեստական գործերը, բազմաթիվ հոդվածներ: «Նոր Բուզանդիոն» դրաման արժանանում է համամիութենական մրցանակի, թարգմանվում, բեմադրվում շատ վայրերում, նաև Փարիզում:

1934 թ. Թոթովենցը մասնակցում է խորհրդային գրողների առաջին համամիութենական համագումարին: Լույս է տեսնում նրա «Բաքու» եռահատոր պատմա-հեղափոխական թեմայով վեպը, որը ջերմ ընդունելություն է գտնում ընթերցողների կողմից: 1933 թ. հրապարակված «Կյանքը հին հռոմեական ճանապարհի վրա» վեպում Թոթովենցը պատկերում է դարասկզբի մինչպատերազմյան շրջանի արևմտահայ գավառաքաղաքի կյանքը: Հոգեկան ընկալումներով ու շրջապատի ցայտուն ուրվագծումներով ներկայացնում է արյունոտ ու ոճրապատ երկրում տեղի ունեցող սարսափելի իրադարձությունները: Գեղարվեստական բարձր արժանիքներով, անսահման լիրիզմով լի այդ վեպն արժանանում է Ավ. Իսահակյանի, Ե. Չարենցի, Ա. Բակունցի, Ա. Խանջյանի և ուրիշների ջերմ հավանությանը: Ընթերցողների ջերմ ընդունելությանն է արժանանում Թոթովենցի «Հրկիզված թղթեր» վիպակը (1934 թ.), որում պատկերված է պրոֆ. Մելիք Անդրեասյանի կյանքը, որը մեկնել էր Փարիզ՝ այլևս հետ չվերադառնալու խոհերով, սակայն մոտիկից շփվելով այնտեղի բարքերին, անվերադարձ կանգնում է Հայաստանի կողմը:

Խորհրդային Հայաստանի այն ժամանակվա ղեկավարները և առանձնապես Աղասի Խանջյանը, վճռականորեն հովանավորում և պաշտպանում էին առաջավոր գրողներին, Եղիշե Չարենցին, Ակսել Բակունցին, Վահան Թոթովենցին և ժամանակի նշանավոր մյուս մտավորականներին: 1934 թ. օգոստոսի 30-ին իր կնոջը՝ Լուսիկին, ուղարկած նամակում Թոթովենցն ուրախությամբ էր նշում, որ Հայաստանի գրողների համագումարում տված իր զեկուցման մեջ այն ժամանակ գրողների միության նախագահ Դրաստամատ Տեր-Սիմոնյանը, իրեն որակել է որպես «առաջադեմ, խոշոր և տաղանդավոր մեր գրողներից», իսկ Աղասի Խանջյանն իր մասին «չափազանց գովաբանական խոսքեր է ասել», և խոստացել է զբաղվել նրա բնակարանի հարցով: Ալազանը հիշում է, որ կարդալով Թոթովենցի «Բաց կապույտ ծաղիկները» վիպակի ձեռագիրը, Խանջյանն իր հիացմունքն է հայտնել և խնդրել շնորհավորել Թոթովենցին՝ այդ հաջող գործի համար:

Թոթովենցը թողել է ջերմ գրած հուշ-խոհեր, նվիրումներ՝ «Գ. Զոհրապ», «Ա. Տատուրյան», «Հ. Պարոնյան», «Հ. Բարբյուս», «Մ. Գորկի», «Հ. Թումանյան», «Ա. Մարգունի», «Հ. Աբելյան», «Ա. Ոսկանյան», «Վ. Փափազյան», «Ա. Շիրվանզադե» և այլն, ստեղծել դիմանկարային ցայտուն բնութագրումներ:

30-ական թվականների կեսերին ամբողջ երկրով մեկ ծայր առած հետապնդումները, մղձավանջային վիճակ ստեղծեցին Վահան Թոթովենցի համար: 1936 թ. հուլիսի 20-ի գիշերը ներքին գործերի ժողովրդական կոմիսարի հրամանով Վ. Թոթովենցը ձերբակալվում է և խոշտանգումներից հետո գնդակահարվում որպես «նախկին գրող, որը մի շարք տարիներ վնասարարություն է արել գրական ճակատում, եղել է հակահեղափոխական, աջ տրոցկիստական եռանդուն անդամ, նացիոնալիստական խմբագիր, արտասահմանյան հետախուզության լրտես-գործակալ, որն իրեն նպատակ է դրել տեռորի ու զինված ապստամբությունների միջոցներով տապալել խորհրդային կարգերը»: «Գրական թերթում» և մամուլի այլ օրգաններում լույս են տեսնում բազմաթիվ զրպարտչական հոդվածներ Վ. Թոթովենցի մասին: Նրանցից մեկում զրպարտիչը գրում էր. «Թոթովենցը եղել է խմբապետ, հայտնի շովինիստ, ջարդարար Անդրանիկ փաշայի համհարզը և «Հայաստան» նացիոնալիստական թերթի խմբագիր»: Հոդվածում նշվում էր, որ իբր «այդ քայքայիչ աշխատանքների խորացման համար բարենպաստ պայմաններ էին ստեղծված Կենտկոմի նախկին քարտուղար, «դավաճան ու երկերեսանի Խանջյանի շնորհիվ», որն ամեն կերպ հովանավորում էր «հակահեղափոխական, նացիոնալիստ Թոթովենցին»:

1936 թ. Թոթովենցը պետհրատի հետ պայմանագիր էր կնքել, գրելու 60 մամուլանոց վեպ՝ հայ ժողովրդի ողբերգական ու հերոսական անցյալի պատմությունից, որի մտահղացումը Խանջյանինն էր: Թոթովենցը սիրով գրում է այդ վեպը, որը նրա ձերբակալումից ու խուզարկությունից հետո անհետանում է: Դրանից մնացել է մի փոքրիկ էսքիզ: Մոտ 20 տարի Թոթովենցի անունն ու գործը դատապարտված էին, նրա ստեղծագործությունները՝ արգելված, սակայն շատերը չմոռացան անվանի գրողին:

Արդարությունը հաղթանակեց, Թոթովենցի բազմաթիվ գործերը վերահրատարակվեցին: Լույս տեսավ նրա երկերի եռահատոր ժողովածուն, գրքեր, հոդվածներ նրա մասին: Հավերժացվեց անվանավոր գրողի և հասարակական գործչի հիշատակը: Թոթովենցը մարմնավորում է մեկ միասնական հայ գրականություն հանդիսացող երեք մայր ճյուղեր՝ Արևմտահայ, սփյուռքի և Հայաստանյան: Բարդ պայքարի ու հակասությունների մթնոլորտում զարգացող հայ գրականության մեծերից է Թոթովենցը, որի կյանքի ու ստեղծագործության դասերն ուսանելի են բոլորի համար: **«Որքան ժամանակը սահի,— գրել է Թոթովենցի կյանքին ու գործին քաջատեղյակ Վ. Սարոյանը,— ավելի խորը կերպով կսիրեմ Վահան Թոթովենցի կյանքը, ճշմարտությունը, առասպելն ու ողբերգությունը»:**

Թոթովենցն անարդարության զոհը դարձավ: Նա գնաց հայրենիքի կարոտը սրտում, որի ապագայի համար լավատես էր: Իր վերջին քառյակներից մեկում նա գրել է.

Հայրենի՜ք կարոտ, դու
ծանրանում ես,
Իմ դատարկ հոգում դու
խորանում ես,
Ամեն ինչ գնաց, փշրվեց,
անցավ,
Բայց դու բարձրանում ու
ծովանում ես:

«Մարդը իմ նպատակն է»,— ասել է Թոթովենցը և անձնազոհ պայքարել մարդու իրավունքների պաշտպանության, հայ ժողովրդի ազատության ու անկախության համար: Այդպիսին էլ նա մնում է իր ժողովրդի սրտում:

Գևորգ ՂԱՐԻԲՋԱՆՅԱՆ
Ակադեմիկոս

Հայագիտություն և հայ գիտություն

(Սկիզբը՝ 1-ին էջում)

նությունից: Հարկավ, նա հայագիտության հետ ոչ մի առնչություն չունի: Այս չորս դեպքերը սպառում են խնդրո առարկայի քննարկման բոլոր հնարավորությունները:

ՀԱՐՑ.— Ուրեմն, կարո՞ղ ենք ասել, թե ինչ է հայագիտությունը:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.— Ընդունված է համարել, որ գիտության առարկան բնորոշվում է ուսումնասիրության օբյեկտով: Այս իմաստով կարելի է ասել, որ հայագիտության ուսումնասիրության նյութը հայեցի իրականությունն է (իրականություն ասելով տվյալ դեպքում պետք է հասկանալ հայոց լեզուն, հայ գրականությունը, պատմությունը և նմանատիպ մշակութային կառույցներ): Դա էլ մեթոդաբանական առումով կազմում է հայագիտության օբյեկտ-լեզուն (կամ առարկայական լեզուն):

Սակայն պատկերացնենք այսպիսի մի դեպք. բասկերի լեզվի ուսումնասիրության համար հայոց լեզվի իմաստաբանությամբ և շարահյուսական կառույցներով ստեղծվում է մի այնպիսի համակարգ, որի օգնությամբ վերծանվում են բասկերի լեզվի մինչ այժմ չլուսաբանված տեսանկյուններ: Հանրահայտ է, որ այդպիսի կառույցները համարվում են մետալեզու: Կարո՞ղ ենք ասել, թե նման հետազոտությունը հայագիտական է: Օբյեկտ-լեզվի տեսանկյունից՝ ոչ: Սակայն մետալեզվի առումով այն անշուշտ հայագիտական է:

ՀԱՐՑ.— Իսկ ձեր բերված գիտական արդյունքի տեսանկյունի՞ց:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.— Եթե հաշվի առնենք Նիլս Բորի լրացուցչության սկզբունքը մեթոդաբանական առումով, ապա պետք է նշենք օբյեկտ-լեզվի և մետալեզվի փոխազդեցությունը տեսության ստեղծման հարցում: Հետևաբար քննարկվող դեպքում ստացված գիտական արդյունքը պետք է պատկանի ինչպես բասկագիտությանը, այնպես էլ հայագիտությանը:

Ասվածից կարելի է եզրակացնել, որ հայագիտությունը գիտություն է, որի օբյեկտ-լեզուն հայեցի նյութն է, և կամ էլ հետազոտում է մետալեզու որևէ խնդիր լուծելու համար:

Սակայն դրանով դեռ չեն լուծվում հայագիտության հետ առնչվող բոլոր խնդիրները:

ՀԱՐՑ.— Արդյոք հայագիտությունը վերաբերո՞ւմ է կամ պարտադիր կերպով պետք է վերաբերի հայ իրականությանը ամբողջությամբ վերցրած, թե նրա առանձին բնագավառներին:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.— Եթե հիմք ընդունենք հայագիտության մեկնաբանումը «Հայկական սովետական հանրագիտարանում», ապա ստացվում է, որ հայագիտությունը զբաղվում է հայ իրականության սոցիալական, հասարակագիտական, հումանիտար վերլուծությամբ: Ավելին, այն ընդգրկում է նաև որոշ բնական գիտություններ, ինչպիսին, օրինակ, բժշկագիտությունն է:

ՀԱՐՑ.— Ի՞նչ չափանիշով են այդ գիտությունները ներառված հայագիտության մեջ:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.— Ես այստեղ չեմ տեսնում գիտական չափանիշ: Ամենայն հավանականությամբ հոդվածի հեղինակը այս եզրակացությանը հանգել է էմպիրիկ ճանապարհով: Այն, ինչ իրեն հայտնի է եղել հայ գիտության պատմությունից, ներառել է հայագիտության մեջ, և ինչպես նշեցի վերը՝ որոշակի բացթողումներով:

Դիմենք օտար աղբյուրների, որտեղ տրված են հայագիտությանը համանման գիտությունների, մասնավորապես գերմանագիտության և խեթագիտության բացատրությունները: Օքսֆորդյան աղբյուրների համաձայն, գերմանագիտությունը գերմանական բանասիրությունն է և գերմանական ժողովուրդների պատմության ուսումնասիրությունը: Եթե համեմատենք հայագիտության հետ, ապա կարող ենք նկատել, որ գերմանագիտությունը հետազոտության ավելի նեղ շրջանակներով է սահմանափակված: Խեթագիտությունը, ռուսական աղբյուրների մեկնաբանմամբ, ուսումնասիրում է խեթերեն լեզուն, խեթական թագավորության պատմությունն ու մշակույթը:

Կարելի է շարունակել համեմատությունները, սակայն ասվածն էլ բավական է ցույց տալու համար, որ միանշանակություն չկա հայագիտության, խեթագիտության և գերմանագիտության մեկնաբանման գործում: Այդ հասկացությունները հաճախ շատ լայն իմաստով են մեկնաբանվում:

ՀԱՐՑ.— Իսկ Դուք կարծո՞ւմ եք, որ նման կարգի բոլոր գիտությունները պետք է նույն ձևով մեկնաբանվեն և այն էլ ոչ շատ լայն իմաստով:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.— Ո՛չ: Ես ուղղակի ամրագրեցի այն, ինչ տեղի ունի: Եվ չեմ ասել՝ ինչպես եմ պատկերացնում այդ կարգի հասկացությունները:

ՀԱՐՑ.— Իսկ այժմ չէի՞ք ասի Ձեր կարծիքն այդ մասին:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.— Յուրաքանչյուր գիտության բնույթն ու առանձնահատկությունները պետք է պայմանավորված լինեն ուսումնասիրվող, հետազոտվող նյութով: Երբ խոսքը վերաբերում է պատմության մեջ որևէ անհետացած ժողովրդի, որի մասին մենք քիչ բան գիտենք, ապա այդ ժողովրդի մասին եղած գիտությունը կարող է ընդգրկել իրոք նրա ամբողջ մշակույթը: Բայց երբ խոսքը վերաբերում է արդեն մեզ շատ հայտնի ժողովրդի, ապա սխալ կլինի նման լայն ընդգրկումներով առանձին գիտությունը: Օրինակ, գերմանագիտությունը այս առումով պետք է տարբերվի խեթագիտությունից, և այն էլ՝ զգալիորեն: Պատահական չէ, որ որոշ գերմանագետներ գերմանագիտությունը ուղղակի նույնացնում են գերմանական բանասիրության հետ: Այս երկու ծայրահեղ դեպքերի միջև հնարավոր են միջանկյալ դեպքեր՝ դարձյալ կախված նյութից և այդ նյութի ուսումնասիրության արդյունքներից:

Մյուս կողմից, կարևոր է նաև, թե ինչ նպատակներ են հետապնդվում նման կարգի գիտություններում: Այսպես, օրինակ, Հայաստանում ապրող հայագետը, որպես կանոն, իր ուշադրությունը կենտրոնացնում է այս կամ այն հայագիտական հարցի ուսումնասիրության վրա, խորացնելով մեր գիտելիքները հետազոտվող հարցի վերաբերյալ: Այլ նպատակ է հետապնդում, ասենք, ճապոնացի հայագետ Նորիո Սատոն, որը ճապոներեն հրատարակել է հայոց լեզվի քերականություն, հայոց պատմություն, գիրք Լեռնային Ղարաբաղի մասին: Նրա նպատակն է ճապոնացի ընթերցողին ծանոթացնել հայ իրականության հետ: Ուստի նա ոչ թե խորացնում է մեր գիտելիքները հայագիտական որևէ հարցի մասին, այլ ընդարձակում է ճապոնացի ընթերցողների գիտելիքները հայ ժողովրդի մասին:

ՀԱՐՑ.— Դուք դեռ չեք հայտնել Ձեր կարծիքը հայագիտության և հայ գիտության փոխհարաբերության վերաբերյալ: Թերևս հարցի պարզության պատճառով: Այդպես չէ՞: Չէ՞ որ ակնհայտ է, որ հայագիտությունը հայ գիտության տարատեսակն է, այդ հասկացությունն իր ծավալով մտնում է «հայ գիտություն» հասկացության ծավալի մեջ...

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.— Ո՛չ, ո՛չ: Ես ամենևին այդ կարծիքին չեմ: Եթե «հայ գիտություն» և «հայագիտություն» հասկացությունների ծավալները արտահայտենք ավանդական տրամաբանությունում կիրառվող էյլերյան շրջանների ձևով, ապա քննարկվող հասկացությունների ծավալների հարաբերությունը կլինի ոչ թե ստորադասության հարաբերություն, այսինքն՝ տեսակի և սեռի հարաբերություն, որտեղ հայագիտությունը տեսակային հասկացություն է, իսկ հայ գիտությունը՝ սեռային, ինչպես Դուք ներկայացրիք ձեր հարցադրմամբ, այլ խաչավորման հարաբերություն: Դա նշանակում է, որ **հայ գիտություն և հայագիտություն** հասկացությունների ծավալները մասնակիորեն են հատվում իրար հետ: Ինքներդ դատեք: Հայ իրականության մեջ ստեղծված հայագիտությունը պատկանում է հայ գիտությանը:

ՀԱՐՑ.— Հետևաբար այդ **հայագիտության** ծավալը մտնում է **հայ գիտություն** հասկացության ծավալի մեջ: Այդպես չէ՞:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.— Այդպես է, բայց այս դեպքում խոսքը վերաբերում է ոչ թե հայագիտությանն ընդհանրապես, այլ հայ իրականության մեջ ստեղծված հայագիտությանը: Իսկ անգլիացու կողմից ստեղծված հայագիտությունը պատկանում է ոչ թե հայ գիտությանը, այլ անգլիական գիտությանը: Հասկանալի է, որ նույնը վերաբերում է նաև բոլոր այլ երկրների ստեղծած հայագիտության և իրենց երկրների գիտության փոխհարաբերությանը: Ուստի, երբ խոսքը վերաբերում է **հայ գիտությանը** և ամբողջությամբ վերցրած **հայագիտությանը**, ապա **հայագիտությունն** իր ծավալի մի մասով է մտնում **հայ գիտություն** հասկացության ծավալի մեջ: Մյուս կողմից էլ **հայ գիտություն** հասկացության ծավալը մի մասով է համընկնում **հայագիտություն** հասկացության ծավալի համապատասխան մասի հետ: Եվ դա այն պարզ պատճառով, որ **հայ գիտության** ծավալը ներառում է նաև այնպիսի գիտություններ, որոնք ստեղծվում կամ զարգանում են հայ իրականության մեջ, սակայն հայագիտական բնույթի չեն:

ՀԱՐՑ.— Իսկ ինչպե՞ս եք պատկերացնում հայագիտական կադրերի պատրաստումը:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.— Որքան էլ առաջին հայացքից տարօրինակ թվա, հայագիտական կադրերի պատրաստումը շատ դժվար գործ է, անգամ Հայաստանում, որը, իրավամբ, հայագիտական հետազոտությունների ամենակարևոր օջախն է աշխարհում: Բանն այն է, որ հայագիտության բնագավառում մասնավորապես խոսքը վերաբերում է միջնադարյան ժամանակաշրջանին, անհրաժեշտ է, մի կողմից, գրաբարի, հունարենի, լատիներենի քաջ իմացություն, մյուս կողմից, ժամանակակից լեզուների, մասնավորապես անգլերենի խոր իմացություն:

ՀԱՐՑ.— Դասական լեզուների իմացության անհրաժեշտությունը հասկանալի է: Իսկ ինչո՞վ է պայմանավորված, ասենք, անգլերենի իմացությունը:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.— Երբ հայագետը հայագետ է դառնում, սահմանափակվելով միայն հայագիտական հարցի շրջանակներով, ապա դժվար թե նա գիտական լուրջ հաջողությունների հասնի: Հայագետը պետք է շատ լավ իմանա նաև հարցի տեսությունը, ժամանակակից տեսությունը: Ընդհանրապես գիտական այս կամ այն խնդրի պատմությունը գիտության տեսությունն է՝ շրջված դեպի անցյալը: Իսկ գիտության ժամանակակից վիճակը, տեսությունը իմանալու համար անհրաժեշտ է ժամանակակից լեզուների իմացություն և, առնվազն, անգլերենի շատ լավ իմացություն: Ինչու չէ՝ նաև ռուսերենի լավ իմացություն, որով հարուստ գրականություն կա գրեթե բոլոր բնագավառների վերաբերյալ: Սակայն միայն ռուսերենի իմացությունը քիչ է:

Ահա տեսնո՞ւմ եք, թե ինչքան լեզուներ պետք է իմանալ հայագետ դառնալու համար: Սովորաբար մեզ մոտ հայագետ են դառնում ասպիրանտուրա ընդունվելուց հետո: Իսկ արդեն ասպիրանտական հասակի մարդու համար դժվար է, գրեթե անհնար այդքան լեզուների տիրապետելը:

ՀԱՐՑ.— Ո՞րն է ելքը:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.— Հումանիտար թեքում ունեցող դպրոցներում կազմակերպել շնորհաշատ երեխաների դասարաններ, որտեղ հիմնական ուշադրությունը կենտրոնացնել լեզուների և հայ ժողովրդի մշակույթի պատմության ուսումնասիրության վրա: Անգլիայում կան դպրոցներ էլիտայի համար: Լոնդոնից ոչ հեռու գտնվող Հերոյի դպրոցն են ընդունվում 12 տարեկան հասակում, մինչ այդ՝ նախապատրաստվում տանը, և դպրոցն ընդունվելիս, ի թիվս այլ առարկաների, քննություններ հանձնում հունարենից և լատիներենից:

Ահա, հատուկ դպրոցում ուսումնասիրելով հայագիտության համար անհրաժեշտ լեզուներ, ինչպես նաև հայ մշակույթի պատմություն, ապագա հայագետը, ընդունվելով հայագիտության համար անհրաժեշտ այս կամ այն ֆակուլտետը, պետք է իր ուսումը շարունակի անհատական ծրագրով: Համալսարանն ավարտելուց հետո նա արդեն հնարավորություն կունենա աշխատելու իր գիտական թեզի վրա և հայագիտության բնագավառում ինքնուրույն բռնելու որակյալ մասնագետ դառնալու ուղին:

Ես ամենևին էլ մտադիր չեմ պնդելու, թե սա է հայագետ դառնալու ամենաընդունելի ճանապարհը: Հավանաբար կան նաև այլ ուղիներ, և մեր կարևոր խնդիրներից մեկը դրանք փնտրել ու գտնելն է:

ՀՀԳԱԱ հումանիտար գիտությունների բաժանմունքը ծրագրել է առաջիկայում կազմակերպել բաժանմունքի ընդհանուր ժողով՝ նվիրված հայագիտության խնդիրներին, որտեղ, ենթադրում եմ, կարող է խոսք բացվել նաև հայագիտական կադրերի պատրաստման մասին:

Զրույցը վարեց
Հ. ՔՈՉԱՐՅԱՆԸ

Շ ո ւ կ ա...

Մեր ժողովրդի տարբեր խավեր տարբեր դյուրությամբ մտան շուկայական հարաբերությունների մեջ: Մի մասը ոչ միայն հեշտությամբ հարմարվեց, այլև հաշվի առնելով «սոցիալիզմի ընդերքում» ձեռք բերած փորձը, մի փոքր վերանայեց այն ու ամեն ինչ ընկավ հունը: Կուսակցական նախկին վերնախավն ու նրա փափկասուն զավակները հեռացան ամբողջատիրական սկզբունքներից և նախկին «քարտուղարներում» ստեղծեցին ասոցիացիաներ, կորպորեյշներ, մեծ ու միջին (բայց ոչ՝ փոքր) ձեռնարկություններ, բաժնետիրական ընկերություններ: Մի խոսքով... Մի մասն էլ, ուսումնասիրելով նախկին բարեկամ ժողովուրդների փորձը, գնացին լեհական ճանապարհով, երբ շենքի մի մուտքից գնում են 10 դրամով ծամոն, հարևան մուտքում վաճառում են 12 դրամով, «Էրեբունի» հյուրանոցում գնում են 100 դրամով մանրը, հենց բակում վաճառում 150-ով, քաղաքի կենտրոնում 180-ով, միամիտների ու ճարահատյալների թաղամասում 220-ով: Միայն մտավորականությունը և առաջին հերթին գիտնականներն ու մանկավարժները, բժիշկներն ու ճարտարապետներն էին, որ մնացին խաղից դուրս: Նրանց չկարողացան հասկանալ, որ խաբելն ու գողանալը, վերավաճառելն ու մուրալն այնքան էլ սարսափելի բաներ չեն: Չհամարձակվեցին ու օրեցօր աղքատացան: Հենց նրանց վիճակը թեթևացնելու համար են մեր պատվիրանները: Հարգելի միամիտ մտավորական, երբ դու գնում ես շուկա ու գրպանումդ միայն աշխատավարձն է, պարտավոր ես իմանալ.

1. Շուկա գնա առավոտյան ժամը 7-ից 8-ը, երբ սպեկուլյանտները դեռ հանգստանում են: Այդ ժամին դու կարող ես տեսնել հայ գյուղացուն, որը 10 դրամով լոլիկ ու 20 դրամով սմբուկ է վաճառում, որը պատրաստ է ընդառաջել քեզ, քանի որ պետք է շտապ գյուղ վերադառնա:

2. Մի գնիր մթերք այն մարդուց, որը շուկայում վաճառասեղաններին-ունի մշտական և կայուն տեղ, նա սպեկուլյանտ է, կամ տեղական մաֆիայի անդամ:

3. Մթերք գնիր այն վաճառողից, որին քո աչքի առաջ տնօրեն կամ վաճառասեղանը ազատելու վերջնագիր է ներկայացնում շուկայի վերակացու-հսկիչը, իսկ նրա կողքին կանգնած թաղայինը, քացի տալով պարկերին ու արկղներին, սպառնում է.

— Էլ չենք խոսում, է՞, շուտ դուրս... քեզ ասիմ՝ դո՞ւրս...

Այդ վաճառողը գյուղացի է, սպեկուլյանտի հետ այդպես գոռգոռոցով չեն վարվում:

4. Ապրանք գնելիս մի հավատա վաճառողի սիրալիր ժպիտներին:

— Քեզ կտամ 150-ով,— ասում է նա,— իբր հատկապես քեզ է ընդառաջում, մի քանի քայլի վրա նույն դեղձը դու կգնես 70—80 դրամով, իսկ այդ տիկինը հատուկ նպատակով է այնտեղ. նա պարզապես գինը բարձրացնողի հատիրով է ծնակերպված շուկայում:

5. Երբ կմոտենաս մրգավաճառին ու կիմանաս գինը, քեզ կհրավիրի կողքին կանգնածը և մի հինգ դրամ կիջեցնի գինը: Վճռականորեն հեռացիր. նույն շարքից մեկը քեզ հետ կկանչի ու կտա ևս 10 դրամով էժան:

Հիշի՛ր, դա նույն ընտանիքի տարբեր անդամներն են, որ սկսում են բարձր գնից՝ հետո իրենց համար հարմար գնով վաճառում այն:

6. Երբ վաճառասեղանին կնկատես բարձր որակի պտուղ կամ բանջարեղեն, մի արտահայտիր քո հիացմունքը, այն շատ թանկ կնստի քո վրա: Հակառակը, մոտեցիր դժկամությամբ և առանց մթերքին նայելու, իմիջիայլոց հարցրու.

— Էս մանր-մունրը ի՞նչ արժի...

Եթե վաճառողը զարմանալով կամ զայրանալով քեզ առարկի, մի շփոթվիր, այլ խուսափիր բանավիճելուց ու նույն կտրուկ ու սառը տոնով պատասխանիր.

— Լավ, թող ձմերուկի չափ լինի, գինը ասա, ի՞նչ արժե...

Նման չոր ու չհավան մարդուն ոչ ոք բարձր գին չի ասի:

7. Եթե որևէ մթերք ուզում ես անպայման գնել՝ շատ ու էժան, սակարկիր առանց ամաչելու, չհամաձայնվելու դեպքում 1 կգ նույն մթերքից գնիր ուրիշից և նորից մոտեցիր քո ուզած վաճառասեղանին, ցույց տուր մթերքն ու ասա. խնդրեմ, գնել եմ քո ասածից էլ 10-ով էժան: Վաճառողը կմտածի, որ ինքն իրոք բարձր գին է ասում և կարող է չիրացնել բերածը, անմիջապես կհամաձայնվի, ասելով.

— Թե առնո՞ղ էիր, ասեիր, ե՞ս էլ այդ գնով կտայի:

8. Եթե սակարկելիս վաճառողը ապրանքը չի էժանացնում և ասում է.

— Աղա մարդ ես երևում, բա քեզ վայե՞լ է 20 դրամի համար առևտուր ես անում, դու մի շոյվիր և մի շփոթվիր, այլ հանգիստ պատասխանիր.

— Իսկ դու, ինչ է, բոշա՞ ես...

— Չէ, ախպեր ջան, ես էլ իմ չափով աղա եմ,— կպատասխանի նա, իսկ դու շտապիր ավարտել միտքդ.

— Դե, ուրեմն դու էլ աղա ես, բա քեզ վայել է 20 դրամի համար առևտուր ես անում:

9. Իններորդ պատվիրանը վերաբերում է մսեղեն և երշիկեղեն գնողներին, բայց քանի որ ոչ մի մտավորական միայն աշխատավարձը գրպանում չի մոտենում մսեղենի և երշիկեղենի բաժիններին, մեր խորհուրդները կտանք ավելի լավ ժամանակներում: Սպասե՛ք...

Վ. Մ.

Իմիջիայլոց

«ԱՍՏՎԱԾԱՇՈՒՆՉՆ» ասում է, որ Աստված կնոջը ստեղծեց Ադամի կողոսկրից: Այդ պատճառով էլ, անգամ գիտական շրջանակներում, այն կարծիքն էր իշխում, որ տղամարդը և կինը իրարից տարբերվում են լոկ սեռական հատկանիշներով և որոշ ֆիզիոլոգիական ֆունկցիաներով:

Լեհ հետազոտող Ե. Կանարրոզսկին երկար տարիներ զբաղվում էր տղամարդու և կնոջ մարմիններում եղած միկրոտարրերի քանակի և հարաբերության ուսումնասիրությամբ: Սկզբում նա փորձերը կատարում էր առողջ, ապա նաև հիվանդ մարմինների վրա: Հետազոտման նյութ էին հանդիսանում մարդկային մազն ու եղունգները: Նա պարզեց, որ հիվանդանալու դեպքում մարմնի քիմիական բաղադրությունը փոխվում է: Սա, անշուշտ, շատ կարևոր էր՝ հիվանդության վաղ ախտորոշման և ժամանակին բուժում նշանակելու համար:

Սակայն ապշեցուցիչը Ադամի և Եվայի մարմիններում միկրոտարրերի քանակի տարբերությունն էր: Հիվանդ կնոջ մարմնում առկա ոսկու և սնդիկի քանակը հինգ-վեց անգամ գերազանցում էր տղամարդու մարմնում եղածը:

Գիտությունն առ այսօր ի վիճակի չէ բացատրել, թե ինչպես և երբ է այդքան «ոսկեզօծվել» Ադամի «կողոսկրը»՝ Եվան: Ինչ վերաբերում է սնդիկին, ապա գուցե դրանի՞ց է, որ երբեմն կանայք ակամա «թունոտ» են դառնում:

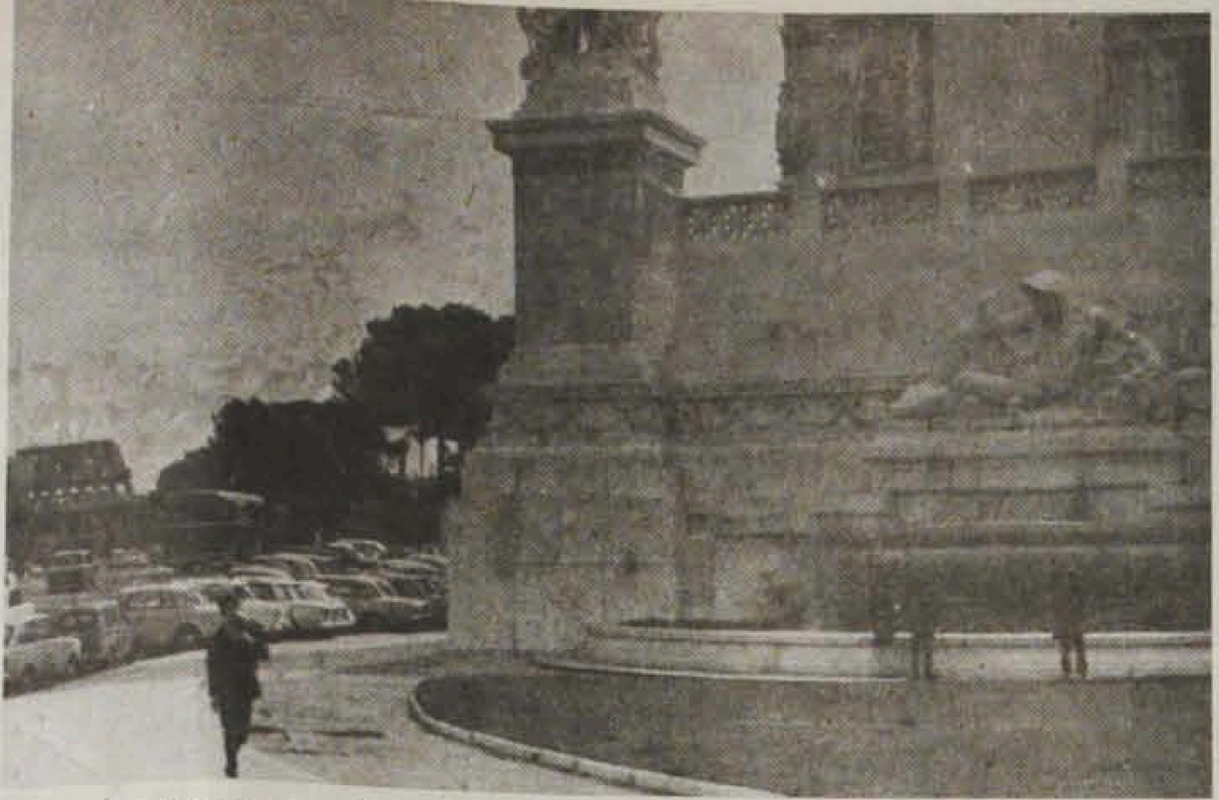

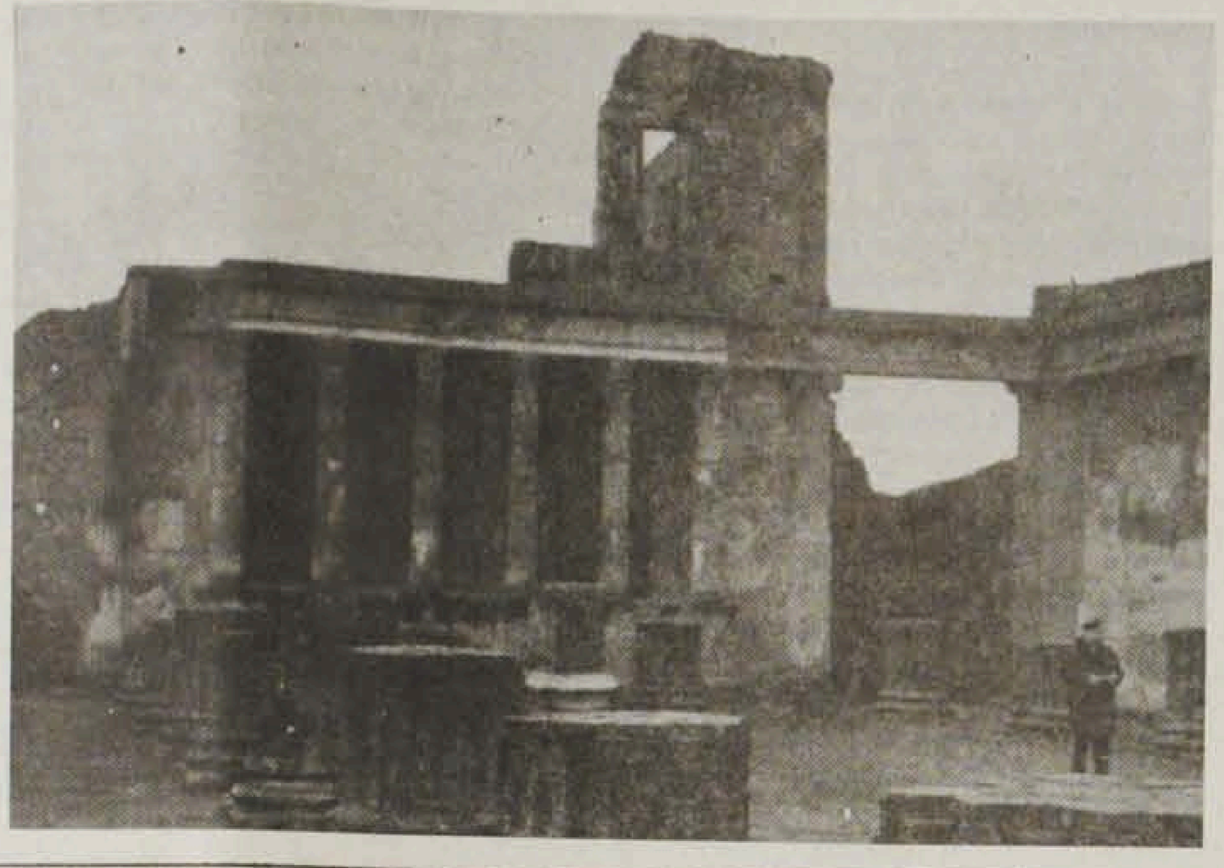

Ժողովուրդն ասում է, թե պետք չէ Հռոմում լուսանկարելու համար պատմական հուշարձան փնտրել. ուղղակի լուսանկարիր և երևակելու ժամանակ դու մի նման հուշարձան կտեսնես: Ճիշտ այդպիսի մի պատկեր ստացվեց այս լուսանկարում. որոշեցի մոտիկից լուսանկարել Վենետիկյան հրապարակի մի հատվածը (Էմանուել Երկրորդի հուշահամալիրը), իսկ երևակելիս պարզվեց հեռվում Կոլիզեյն է: Դե՛, էլ ի՞նչ Հռոմ, առանց Կոլիզեյի, կամ ինչ Պոմպեյ, առանց պալատների, պալատներն էլ՝ առանց անտիկ սյունաշարերի: Այս ամենը Վեզուվը թաղել էր մոխրի տակ, հիմա լույս աշխարհ է եկել քաղաք-դամբարանը, քաղաք թանգարանը:

Առողջության հանրագիտարան

Բնության մեջ կան հարյուրավոր բուժիչ բույսեր: Սա և՛ շատ է, և՛ քիչ: Շատ, եթե նկատի առնենք, որ դրանց մի փոքր տասնյակն է միայն օգտագործվում կենցաղում և գիտական բժշկության մեջ: Եվ քիչ, եթե հիշենք, որ աշխարհում նման բույսերի թիվը հասնում է 10—12 հազարի:

«Նպատակը» մտադիր է այսուհետև, պարբերաբար իր ընթերցողին պատմել առավել տարածված, օգտագործվող և մանավանդ բոլորին մատչելի և ոչ հազվագյուտ բույսերի մասին, որոնք գործնական մեծ նշանակություն ունեն որպես ամենօրյա սննդի անբաժանելի բաղկացուցիչ և անփոխարինելի են իրենց բուժիչ հատկություններով:

Եվ այսպես, մեր «ԱՌՈՂՋՈՒԹՅԱՆ ՀԱՆՐԱԳԻՏԱՐԱՆԻ» առաջին հրապարակումը:

Ս Ի Ր Ա Ն

Սիրանի կամ ինչպես հին պատմիչներն են վկայում՝ Հայկական խնձորի, հայրենիքը, ոմանք համարում են Հայաստանը, ոմանք՝ Չինաստանը: Սակայն այս խնդիրը չէ, որ հետապնդում է ներկա հրապարակումը, այլ այն, որ ծիրանի պտուղը չափազանց սննդարար է ու առողջարար և ունի անփոխարինելի բուժիչ հատկություններ: Հասած ծիրանը պարունակում է՝ շաքար, ինսուլին, օսլա, խնձորի, կիտրոնի, սալիցիլինային և գինու թթուներ, կարոտին, երկաթ, արծաթ, հանքային աղեր, A, B_1, B_2, C վիտամիններ: Սիրանի կորիզը 50 տոկոս չչորացող յուղայնություն ունի և հարուստ է B_{15} վիտամինով:

Շատ-շատ վաղուց, մարդը հասած ծիրանի պտուղները միաժամանակ օգտագործել է բուժիչ նպատակներով: Այսպես, հին Չինաստանի ժողովրդական բժիշկները ծիրանն օգտագործել են որպես բուժիչ միջոց հազի դեմ: Դեղագործական արդյունաբերության մեջ ծիրանի յուղը (կորիզի) որոշ դեղամիջոցների համար ծառայում է որպես լուծարար՝ դրանց մկանային կամ ենթամաշկային ներարկումների ժամանակ: Այդ յուղից պատրաստվում են նաև տարբեր քսուկներ:

Պակիստանում բնակվող ցեղերից մեկը հայտնի է իր երկարակեցությամբ: Գիտնականները ենթադրում են, որ բնիկներն իրենց երկարակեցությամբ պարտական են նրան, որ իրենց սննդում մեծ բաժին է կազմում ծիրանը:

Հաշված է, որ 100 գրամ ծիրանը նպաստում է արյունաստեղծման պրոցեսին այնպես, ինչպես 40 գրամ երկաթը կամ 250 գրամ թարմ լյարդը:

Սիրանը միաժամանակ խորհուրդ է տրվում ինչպես սրտի և արյունատար անոթների հիվանդության, այնպես էլ սակավարյունության դեպքում:

Յոլդաշ Ալիև ու էֆենդի Դեմիրել. քիչ հետո նրանք կհամբուրվեն...

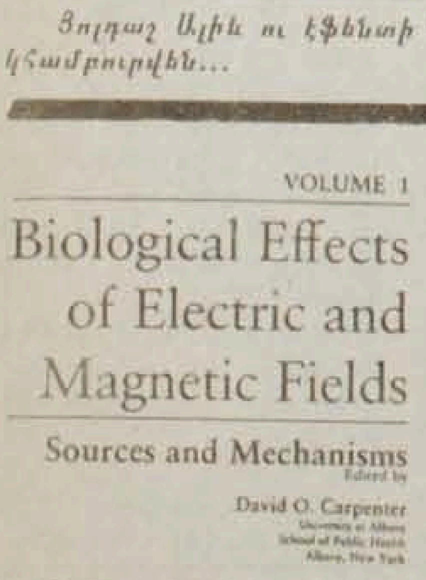

ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔ

22 ԳԱԱ կենսաֆիզիկայի կենտրոնը տարիներ շարունակ լայն միջազգային գիտական [illegible]

[illegible] թյուն է իրականացնում աշխարհի մի շարք առաջատար գիտական կենտրոնների հետ: Նման մի համագործակցության արդյունք է հանդիսանում վերջերս ԱՄՆ-ի ակադեմիական հրատարակչության կողմից, անգլերեն լեզվով հրատարակված երկհատորյակը՝ նվիրված մագնիսական դաշտերի կենսաբանական ազդեցությանը, որի խմբագիրներն են Նյու Յորքի համալսարանի առողջապահական ֆակուլտետի դեկան, պրոֆ. Դավիդ Կարպենտրը և 22 կենսաֆիզիկայի կենտրոնի տնօրեն, պրոֆ. Սինների[illegible]

Թ ն ջ ու կ մ ի դ ա ր ձ ր ե ք

Հազար տարով, հազար դարով առաջ թե հետ, ի՞նչ կա որ...

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ԹՈՒՄԱՆՅԱՆ

Հիմա վերկենող քիչ թե շատ գրագետ մարդ իրեն համարում է Հովհ. Շիրազի մտերիմը, ընկերը, բարեկամը և գրում է հուշեր, տպավորություններ, միջադեպեր, «Շիրազյան մասունքներ» և այլ նման բաներ, ճիշտ ու սխալ, վարկած ու զանազան ասեկոսեների հիման վրա հոդվածներ տպագրում: Առանց նրա մասին տպագրված գրքերը, կարևոր կենսագրական տեղեկություններն ու հոդվածներն ուսումնասիրելու կատարում են եզրահանգումներ: Հավանաբար, հանճարեղ բանաստեղծը կռահելով այս բանը, ժամանակին գրել է, որ իր ծննդյան թվականը չպետք է թընջուկ դարձնել: Վերջերս լույս տեսան Լ. Մութաֆյանի «Ո՞ր թվականին է ծնվել Հովհաննես Շիրազը» վարկած խորագրով («Հայաստան», 1994, 24 մայիսի) և Ա. Խաչիկյանի «Շիրազի խենթ կատակները», հուշեր անցյալից խորագրով («Կին և տղամարդ» 1994, հունիս, թիվ 3): Առաջինում հոդվածագիրը Հ. Շիրազի ծննդյան թիվը հասցնում է 1917—18 թվականները: Իսկ Ա. Խաչիկյանը գրում է. «1984 թ. մարտի 14-ին իմացանք, որ Շիրազը այլևս չկա, վախճանվել է ծանր հիվանդությունից հետո, կյանքի 77-րդ տարում»: Ըստ նրա, Հ. Շիրազը ծնվել է 1907 թվականին: Նախ՝ նրանի թե հանճարեղ բանաստեղծը հասած լինենք այդ տարիքին և դեռ ինչ գործերով կըհարստացներ հայ գրականության անդաստանը: Եվ ի զարմանս մեզ, հարցում ենք անում Ա. Խաչիկյանին: Պատասխանում է, թե մահվան առթիվ կառավարական հաղորդագրությունից է վերցրել: Մի՞թե կարելի է այդքան թյուրատես լինես: Չէ՞ որ կառավարական հաղորդագրության մեջ տասնյակ պարբերականներում տըպագրվել է, որ նա մահացել է կյանքի 70-րդ տարում: Մի հարցնող լինի, թե դուք ի՞նչ իրավունքով եք առանց աղբյուրները նայելու-ուսումնասիրելու, այդպիսի հայտարարություն անում:

Այսպիսով, եզրակացությունը մեկն է. այս հոդվածագիրները և նաև՝ ուրիշ շատերը, պարզապես նախքան գրիչ վերցնելը աչքի չեն անցկացրել հանրագիտարանը, Հ. Խաչատրյանի «Գրական տեղեկատուն» տասնյակ նման աղբյուրներ, ուր գրված են Հ. Շիրազի մասին: Առավել ևս տողերիս հեղինակի կազմած «Հովհաննես Շիրազ. կենսամատենագիտությունը» պրակ 1: (Ե., 1989, 544 էջ) գիրքը: Եթե գրիչ վերցնողը, առավել ևս լրագրողը, այդպես վարվեր, ապա չէր գրի նման վարկած (հիպոթեզ) և ավելորդ գիտական թնջուկին չէր նըպաստի: Հ. Շիրազի առաջին չափածո գործը տպագրվել է ոչ թե 1932 թվականին «Մանածագործ»-ում, այլ՝ «Հարվածային տեքստիլշչիկ»-ում (սա նույն պարբերականի նախկին անունն է), «Մահը» վերնագրով՝ տեքստիլի առաջավոր բանվոր Բաղալ Պողոսյանի մահվան առթիվ (1931, 8 մարտի, թիվ 4): Այդ նույն տարում միայն այդ պարբերականում տպագրվել է ևս չորս քերթված և նույնքան արձակ հոդվածներ: Նույն տարում բանաստեղծություններ են տպագրվել «Բանվոր», «Ավանգարդ», «Գրական դիրքերում» և այլ պարբերականներում: Դրանք միանգամայն հասուն գոչի արգասիքներ էին: Ինքը՝ Հ. Շիրազը մի տեղ գըրում է, որ իր առաջին բանաստեղծությունը «Դու հերոս ես, վեհ հերոս...» խորագրով տպագրվել է 1931 թ. («Հարվածային տեքստիլշչիկ» թիվ 22): Մինչ այդ, նրա որոշ բանաստեղծություններ տպագրըվել են Գոհար Կարապետյան ստորագրությամբ՝ ավագ քրոջ անունով: Այդ նույն տարում տպագրվել են նաև բազմաթիվ հոդվածներ Հովհ. Շիրազ, կամ Արամ Տենդեցի (Արամ Գրիգորյանի) հետ իրենց ստորագրությամբ: Այդ հոդվածներում վեր են հանված տեքստիլի և նրա օժանդակ գյուղատնտեսության աշխատանքներում ընկատվող թերություններ: Մենք կարծում ենք, որ 1931 թ. 12—13—14 տարեկան անփորձ տղաներին (ներկա առումով երեխաներին) նման պատասխանատու հանձնարարություն չէր տա թերթի խմբագրությունը: Հ. Շիրազի որբատան ընկեր Արամ Ռուբենի Գրիգորյանը 1914 թ. ծնված է: Եվ ստուգումների արդյունքների տակ ներկայացել են որպես թերթի թղթակցական բրիգադ: Այս վկայում է, որ նրանք եղել են 17 տարեկան: Մի զրույցի ժամանակ Հ. Շիրազի մանկության ընկեր, գրականագետ Մ. Նարյանն ասաց, թե՝ «Շիրազըն ինձնից մեծ էր մի տարով (ինքը 1915 թ. ծնված էր): Որբանոցի բակում ավազ կար թափված, հաճախակի խաղում էինք այնտեղ: Նա միշտ օգնում էր ինձ, որովհետև շատ բաներում դժվարանում էի: Մանկության տարիներին Շիրազը նկարում էր, կավից զանազան կենդանիներ ու զագաններ սարքում: Դրանք այնքան հաջող էին ստացվում, որ բոլորս հիանում էինք»:

Մենք մի քանի անգամ առիթ ենք ունեցել խոսելու իր ծննդյան թվականի ու կենսագրական մանրամասների՝ մասին: Նա ասում էր, որ այնքան կարևոր չէ, թե 1914 կամ 1915 թ. եմ ծնվել: Իմ կենսագրությունն իմ գործերն են՝ գրքերը, ստեղծագործությունները: Երբ հիշեցրինք, որ Գ. Մահարին մի տեղ գրել է, թե Հ. Շիրազը 1918 թ. ծնված է, ինչո՞ւ է այդպես գրել: Նա պատասխանեց. «Դա էլ Մահարուն հարցրեք: Ինձ հետ չի խորհրդակցել այդ մասին»: Իսկ Հ. Շիրազի մեծ քույրը՝ Գոհարը գրում է. «Շիրազի ծննդյան թիվը 1915-ն է, ապրիլի 26-ը»: (Գոհարի նամակները պահվում են մեր անձնական արխիվում): Հ. Շիրազի մասին ռուսերեն Մեծ Հանրագիտարանի 2-րդ հրատարակության 48-րդ հատորի (Մ., 1957 թ.) էջ 54-ում նույնպես գրված է, որ նա ծնվել է 1914 թ.: Ժամանակի պարբերական մամուլը հոբելյանական հոդվածներ է տպագրել, հիմք ընդունելով այս թվականը: Ալ. Մյասնիկյանի (այժմ Ազգային գրադարան) և Խնկո Ապոր անվան գրադարանների հրատարակած «Նշանավոր և հիշարժան տարեթվերի օրացույցները» նրա ծննդյան 50 60, 65, 70-ամյակները նշել են նույնպես նկատի ունենալով 1914 թ.: Կառավարության կողմից հետմահու, Հ. Շիրազի 70-ամյակը տոնվեց 1984 թ. դեկտեմբերին:

Նշենք, որ Հ. Շիրազի ծննդյան ստույգ թվականը կարող է գրանցված լինել որևիցե (ավելի ճիշտ, իր վկայած Ալեքսանդրապոլի Յոթվերք) եկեղեցու ծխական մատյաններից մեկում, կամ մանկատներից մեկի արխիվներում: Մնում է որոնել Գյումրիի արխիվներում: Գտնելու դեպքում կլուծվի արդեն թնջուկ դարձած գիտական այդ վարկածը:

Ավելի քան քառորդ դար տպագիր ու անտիպ նյութեր ենք որոնում ու հավաքում Հ. Շիրազի առթիվ և առաջին անգամ մենք ենք առանձին գըրքույկ տպագրել նրա մասին («Հովհաննես Շիրազ: Հանձնարարական գրականության ցանկ դպրոցականների համար»: Ե., 1970), ուր նշված է, որ նա ծնվել է 1914 թ. ապրիլի 26-ին: Այս թվականը գրվել է իր գիտությամբ, իր իսկ համաձայնությամբ: Տպագրվել է Խնկո Ապոր անվան հանրապետական մանկական գրադարանի կողմից: Ինքը կապված էր գրադարանի հետ: Հանդիպումներ էինք կազմակերպում դպրոցականների հետ: Լինում էր նաև պատանեկան բաժնում, իր վաղեմի ընկերուհու՝ Արմինե Մխլյանի մոտ: Ուր և հնարավորություններ էինք ունենում հաղորդակցվելու հանճարով լուսաշող բանաստեղծի հետ:

Եվ վերջապես կարևոր չէ 1914 թե 1915 թվականները: Ինքը Բեյրութում ապրող հայությանը հասցեագրված մի նամակում գրում է. «Ծնվեցի եղեռնի տարին, որ մեռնի թշնամին...» («Պատանեկան արձագանք» (Բեյրութ), 1968, թիվ 4, էջ 110): 1915 թ. ծնված լինելու հանգամանքը դա բանաստեղծի ցանկության արդյունք է, մեծ մղումն իր ծնունդը կապելու Հայոց մեծ եղեռնի հետ: Դա համարելով ոչ թե մահվան, այլ հայ ժողովրդի հարության առնելու տարի: Դե եթե բանաստեղծը ցանկանում էր, որ իր ծնունդը կապվի 1915 թվականի հետ, ապա թող այդպես լինի: Մեկ տարի առաջ թե հետ, ի՞նչ կա որ: Ինչպես կասեր մեծ լոռեցին: Այս 1994 թ. հագեցված է հոբելյաններով: Հետևապես Հովհ. Շիրազի հոբելյանն սկսվում է այս տարվանից, բայց թող ավարտվի 1995 թվականին: Ի դեպ չափազանց սխալ է դասական գրողներին, հանճարեղ մարդկանց հիշել միայն հոբելյանից-հոբելյան: Բոլոր ժամանակներն ու բոլոր սերունդները նրանից սովորելու շատ բան ունեն: Ուրեմն նրանք մշտապես մեր ուղեկիցներն ու խորհրդատուներն են: Առավել այս ծանր, հակասական, քաղաքական-դիվանագիտական բարդ հանգույցների խաչմերուկներում: Պետք է ողջ ազգովի դիմենք նրանց խորհրդին ու նրանց մտքի փայլուն ճանաչներով մեր կյանքի մութ քառուղիները լուսավորենք:

1915 թ. համարելով նաև Շիրազյան տարի, հուսանք, որ նրա երկերի 5-րդ հատորը, «Անի» պոեմը և էլի անտիպ ու տպագրված ժողովածուներ լույս աշխարհ կգան: Ուրեմն 1994 թ. սկսած պետք է նախապատրաստվել հանճարեղ քերթողի ծննդյան հոբելյանը արժանավոր նշելու և առաջին հերթին տպագրելու այն ժամանակ արգելված գործերը: Եթե այդպես չպետք է լինի, ուրեմն իզուր ենք մտածում, թե երբ նշենք հոբելյանը: Դա կառավարական մակարդակի խնդիր է և պետք է լուծել այդ մասշտաբներով: Պետք է այժմվանից նախապատրաստվել նրա երկերի ակադեմիական հրատարակությանը:

Բալաբեկ ՄԵԼՅԱՆ

Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական ինստիտուտի մշակույթի ֆակուլտետի գրադարանագիտության և մատենագիտության ամբիոնի վարիչ, բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ

Կարմիր գլխարկ. Քրեական գործ է հարուցված

Մի քանի օր առաջ Կարմիր գլխարկը դուրս է եկել տնից և չի վերադարձել: Հարուցված է քրեական գործ: Անտառավանի միլիցիայի օպերատիվ միջոցառումների շնորհիվ հնարավոր եղավ ճշտել որոշ մանրամասներ:

Կարմիր գլխարկը 10—12 տարեկան աղջիկ է, գլխին ունի կարմիր գույնի գըլխարկ: Հագնված է սիրիական արտադրության բրդե [illegible]

[illegible] շիկներ: Վզին՝ մարգարտաշար, ուսից կախված ունի լեհական պայուսակ, որի մեջ կա «Սնիգերս» և իրանական պեչենի: Նախնական տվյալներով, նա կարող էր զոհ դառնալ գայլի հարձակմանը, որը վերջին մի քանի ամիսների ընթացքում հետապնդել է աղջկան և հնախոսով սպառնացել. Ֆիզիկական հաշվեհարդար տեսնել նրա հետ նախաքննությամբ [illegible]

[illegible] խարկը դուրս է եկել տնից առավոտյան և գնացել է տատին այցելության: Պարզվել է նաև, որ մայրուղին վերանորոգման պատճառով փակ է եղել և Կարմիր գըլխարկը պետք է անցներ անտառի մի կածանով, որտեղ սանձարձակ ահաբեկչական գործունեություն են ծավալել գայլն ու նրա համախոհները: Քրեական գործ է հարուցվել նաև Կարմիր գլխարկի տատի նկատմամբ, քանի որ հաստատվել է, որ աղջկա անհայտանալու նախօրդ օրը նա հեռախոսով վերջինիս հրավիրել է իր մոտ, պատճառաբանելով, թե հիվանդ է և շատ է կարոտել թոռանը: Միլիցիայի հետևողական և խորաթափանց քննության շնորհիվ տատը ստիպված եղավ խոստովանել, որ ինքը հիվանդ չի եղել և կարոտած չի եղել թոռանը, այլ վերջինիս հրավիրել է իր մոտ՝ զուտ շահադիտական նըպատակներով: Նրա պատճառաբանությունը, թե Անտառավանի իր տնակի շըրջակայքում չկա սեղանիկ, որտեղից կարողանար գնել «Սնիգերս» կամ իրանական պեչենի, անհիմն է և հերքվում է գործի նյութերով և իր իսկ՝ տատի պնդմամբ, թե ինքը շաքարախտ ունի և «Սնիգերս» չի ուտում:

Նրանք, ովքեր որևէ լրացուցիչ տեղեկություններ ունեն Կարմիր գլխարկի մասին, կամ տեսել են նրան անտառում, խնդրում ենք հայտնել իրավապահ մարմիններին, կամ ուղղակի զանգել Ա—010102 համարով: Խոստանում ենք գրամական պարգև՝ տարադրամով:

Տնօրեն՝ Լավրենտի ԲԱՐՍԵՂՅԱՆ Գլխավոր խմբագիր՝ Վլադիմիր ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍՑԵՆ. Երևան—19, Մարշալ Բաղրամյան 24 բ, Հեռախոս՝ 22-44-29: Դասիչ՝ 69238: Գրանցման վկայական 338:

Թերթը տպագրված է [illegible] «Նպատակ» [illegible] Ստորագրված է տպագրության 30.09.1994 թ.: